

Het Witte Kerkje van Gasselte

Foto gemaakt door Truida Timersma, Gasselte.

Jan Kroezenga
Aafke Huizing
Albert van der Kaap

Oktober 2023

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	De geschiedenis van het Witte Kerkje	4
2.1	Een katholieke kerk	6
2.2	Een protestantse kerk.....	12
2.3	Het kerkhof	20
3.	Bezienswaardigheden in de kerk	23
4.	De kerk in de Tweede Wereldoorlog.....	31
5.	Symbolen.....	39
6.	Pastorie De Weem.....	41
6.1	Wat eraan voorafging	41
6.2	De bouw van de Weem	42

1. Inleiding

De geschiedenis van Gasselte, gelegen op het hoogste gedeelte van de Hondsrug, gaat terug tot de vroege middeleeuwen. Aanvankelijk, in de periode 850-1150, was Gasselte een 'wegdorp', waarbij de huizen in een lint aan de weg lagen. Later bestond het dorp uit twee delen, het Grotenend en het Lutkenend, ook wel Westenend en Kerkenend genoemd (zie het kaartje dat de situatie in 1832 weergeeft). Vanaf die tijd werden beide delen met elkaar verbonden door bebouwing aan de Dorpsstraat.

Het Witte Kerkje op een kaart uit 1832.

Het Witte Kerkje, een zaalkerk, werd gebouwd aan de rand van de hoge es, waarschijnlijk in de tweede helft van de 13e eeuw. De eerste vermelding van Gasselte dateert uit 1302 toen een akte van de marke van Witten mede werd ondertekend door Jacobus van Gasselte. De eerste vermelding van de kerk dateert uit 1328, toen een zekere Harmen pastoor in Gasselte was. De kerk werd, zoals het in een kroniek wordt vermeld, 'gestyft op 24 Hoffsteden' vanuit Borger. Tot die tijd moesten de Gasselters ter kerk in Gasselte en nog eerder, tot 1232, zelfs naar Anloo. Omdat Borger een aantal parochieleden kwijtraakte door de bouw van een kerk in Gasselte, moest de Gasselter parochie jaarlijks 8 mudde rogge afleveren bij de pastoor (later predikant) van Borger. Deze pacht is omstreeks 1880 afgekocht.

De eigenaren van deze hofsteden, de eigenerfden, hadden het collatierecht, wat betekent dat zij de priesters mochten aanstellen. De kerk was gewijd aan Onze Lieve Vrouwe, een Maria-kerk dus. Het was de tijd waarin de Maria-verering in opkomst was.

In 1362 werd door Wermoldus van Gasselte in de kerk een bij-altaar gesticht, gewijd aan de heilige Catharina van Alexandrië, met daaraan verbonden een priester, vicaris genaamd. Vanaf dat moment werkten er twee priesters in Gasselte.

De overgang naar het protestantisme

Het Witte Kerkje was dus een katholieke kerk, totdat op 10 mei 1598 heel Drenthe van de ene op de andere dag op instigatie van stadhouder Willem Lodewijk overging naar het protestantisme. Van de inwoners van Gasselte had dat overigens niet gehoeven. Zij schreven een brief aan de stadhouder met het verzoek om de huidige priesters, Kampen en Van den Uytlo, te mogen behouden. Maar tevergeefs, en dus werd het Witte Kerkje van Gasselte een protestantse kerk.

In de loop der eeuwen is het uiterlijk van de kerk door diverse restauraties en verbouwingen ingrijpend veranderd. Van de middeleeuwse kerk is nog slechts weinig over. Alleen een smalle raamnis en het kleine dodennisje dateren uit die periode (ongeveer 1450).

2. De geschiedenis van het Witte Kerkje

Het Witte Kerkje is, zo schrijven Lesturgeon, van der Scheer en Boom (de drie podagrissen) rond 1845 in hun Drentse reisverhalen, gebouwd op de scheiding van twee buurten als het verenigingspunt van beide. In een bloemrijke, maar in onze ogen ook bombastische taal, gaan ze verder:

“Op zondag, de rustdag, komen zij bijeen, de een van ’t vermaak der wereld, de ander van ’t zwoegen in ’t zweet des aanschijs, om elkaar te ontmoeten als broeders van één gezin, als kinderen van deze zelfden Vader, als reisgenoten naar dezelfde eeuwigheid. Hier wordt zichtbaar hoe de Godsdienst, hoe ’t Christendom den muur des afscheidsels tussen ADAM’s nakomelingen te neder werpt en de band wordt, die allen verenigt. Regts komen de gezegenden van ’t lot, de kinderen der weelde en des voorspoeds. – links vloeijen de armen te zamen, en, of de wereld ze scheidt, hier zijn ze één, hier dragen ze alle deezelfden naam, hier reiken ze elkaar de broederhand des vredes en der verzoening.’ De kerk staat echter, letterlijk, dichterbij de armen dan bij de rijken, als een soort van troost.’

Mooi en lelijk zijn relatieve begrippen, wat de een mooi vindt, vindt de ander lelijk; beauty is in the eye of the beholder. Lesturgeon, van der Scheer en Boom waren, anders dan de meeste Drenten nu, niet bepaald onder de indruk van de kerk. ‘De kerk is alleen aan de asrode pannen herkenbaar, want dat je haar zou moeten herkennen aan de houten domper op haar dak is een visioen van “eener kranke verbeelding”.

De kerk is gebouwd op het strand van een zandzee en de toren schijnt met kunst en overleg gevormd te zijn, maar heeft geen ander doel dan om verliefde en niet-verliefde duifjes te verlokken en teleur te stellen.

Het enige dat de kerk de moeite waard maakte was ‘die kunstige, boogsgewijs gewerkte rollaag die het kerkhofmuurtje bekleedt’. De Gasselters zouden er goed aan doen om boven de ingang van de kerk de tekst van Huygens ‘*Die schick’lickst van my swijght heeft aller best geseit*’ te plaatsen.¹

De muur rondom de kerk is opgetrokken van zogenaamde kloostermoppen. Deze stenen kreeg de kerkvoogdij in 1613 van de Gasselter gedeputeerde Warmolt Bronniger, die ze had gekocht van het landschapsbestuur. De stenen waren afkomstig van de abdij van het klooster van Assen, dat verbouwd was om er Landdagen te kunnen houden. De Landdag, ook wel Ridderschap en Eigenerfden genoemd, was de hoogste wetgevende macht van Drenthe.

---

¹ Drie podagristen: Scheer, Dubbeld Hemsing van der, Boom, H., Lesturgeon, A.L. (1844-1845). *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst*, Volume 2.

2.1 Een katholieke kerk

De eerste pastoors

Begin eenentwintigste eeuw is er op initiatief van Aafke Huizing, die veel over de geschiedenis van Gasselte heeft geschreven en die daarbij een wens van Jan Kroezenga in vervulling liet gaan, een bord in de kerk geplaatst met, voor zover bekend, de namen van pastoors die de kerk hebben gediend. Jans Woering en Tinus Tamminga maakten het bord dat de linkerzijde van de kerk siert.

Bord met de namen van pastoors die (voor zover bekend) Gasselte hebben gediend.

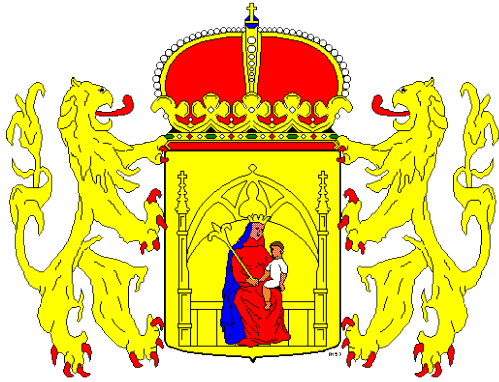
Mogelijk was Jacobus de Gesholte, wiens naam op het bord ontbreekt, pastoor in Gasselte. Zijn naam wordt genoemd in een acte uit 1302 tussen een aantal kerkdienaren²

Harmen wordt in 1328 genoemd als kerkckheer in den kercken te Gasselte, in een stuk in het archief Mensinge van Roden.

In een rekest van 14 februari 1359 van de abdij van Dickninge bij Ruinen wordt een zeker Henricus als pastoor genoemd. Hij was tevens Deken van Drenthe, iemand die optrad als gemachtigde van de domproost van het kapittel van Sint Marie te Utrecht, het aartsdiaconaat van Maria (zie ook Maria met kind in het wapen van Drenthe).

---

² <http://www.cartago.nl/de/urkunde/ass008>

Wapen van Drenthe.

Deze domproost was gemachtigde van de bisschop van Utrecht in Drenthe. Een deken moest in Drenthe woonachtig zijn en Drentse ouders hebben. Hij werd meestal voor vier jaar benoemd en trok een keer per jaar naar Utrecht om verantwoording af te leggen aan de domproost. Tot de taken van een deken behoorde het benoemen van pastoors die door de collatoren van de kerk (in Gasselte de eigenerfden) waren voorgedragen, visitaties in de parochies, rechtspreken in kerkelijke aangelegenheden enz.

Dan is er een lange periode, van zo'n 125 jaar, waarover we geen informatie hebben. De volgende die we tegenkomen, Roeloffs Quants, wordt genoemd in een stuk uit 1483 uit het klooster van Essen bij Groningen. De familie Quants woonde in Odoorn en Dwingelo.

Van Roeleff Heminge wordt vermeld dat hij in 1509 is overleden en de parochie van Gasselte bij testament jaarlijks een mudde rogge naliet. De familie Heming woonde in Tynaarlo en Glimmen. Roeleff was ook pastoor in Emmen.

Hillebrandus Peeck wordt genoemd als pastoor in Gasselte in 1510 en 1519, daarmee zal hij dus de opvolger zijn geweest van Roeleff Heminge. Zijn naam komt voor in stukken over grenskwesties tussen de marken van Grollo en Gasselte. De familie Peecks woonde in Emmen.

Johannes Huysinge wordt in 1525 genoemd als een van de uitvoerders van de uiterste wilsbeschikking van de pastoor van Sleen. Hij werkte ook in Gieten. Hij studeerde aan de universiteit van Erfurt, waar verscheiden vicarissen van de Sint-Catharina vicarie van Gasselte studeerden.

Hijndrick Oestinck wordt op 16 augustus 1570 priester van de parochiekerk in Gasselte.

Henricus van Kampen is de laatste pastoor die in Gasselte werkzaam was. Geboren rond 1530 in Kampen komt hij omstreeks 1580 naar Gasselte. Hij koos ervoor niet mee over te gaan naar het protestantisme. Dat gold ook voor de vicaris Jacob van den Uytlo.

In 1604 werd er door de ridderschap en de eigenerfden een regeling getroffen voor de gewezen pastoors en schoolmeesters. Uit deze zogenaamde rantsoenpenningen ontving Henricus jaarlijks 50 carolieguldens tot zijn dood in 1614 of 1615.

De vicarie

In 1362 kreeg Gasselte een vicarie die genoemd werd naar Sint Catharina. Een vicarie was een private stichting die in de late Middeleeuwen ontstond toen vermogende gelovigen soms bepaalden dat een deel van hun nalatenschap, veelal land of ander onroerend goed, moest worden ondergebracht in zo'n private stichting of vicarie. Het vruchtgebruik van zo'n vicarie werd dan gevestigd op een altaar in een kerk met de bedoeling daarvan diensten van de clerus te bekostigen, met name het op gezette tijden lezen van missen aan het altaar voor het zieleheil van de stichter of diens naaste (overleden) verwanten. Bovendien verschafte de vicarie zo in zekere mate de middelen voor het levensonderhoud van de met de diensten belaste geestelijke (de vicaris). De stichter wees meestal ook een patroon of collator aan, vaak een naaste verwant die het blote eigendom van de vicariegoederen had en het recht had de vicaris aan te wijzen, behoudens goedkeuring van de bisschop, en de goederen beheerde. In Drenthe moeten ooit 60 vicarieën zijn geweest. Dat kon -zoals gezegd- een altaar in de parochie- of kloosterkerk zijn, maar ook een afzonderlijk staande kapel.

Bij testament bepaalde Wermold van Gasselte, zoon van Jacobus van Gasselte, dat er, na zijn dood, op zijn kosten, een bij-altaar gesticht moest worden in de kerk van Gasselte. Omdat volgens Drents gewoonterecht niemand zonder toestemming van de erfgenamen goederen buiten de familie mocht vermaken, stelden zijn vrouw Wibbe, zijn dochter Lamme en diens man Arnout Huus, toen het eenmaal zo ver was op 5 mei 1362, een document op waarin stond dat Wermold een stuk grond ter grootte van veertig mud zaad 'Groninger mate' (bijna 11 hectare) had nagelaten, waarvan de opbrengst moest worden gebruikt om een bij-altaar te stichten in de kerk van Gasselte. Van de opbrengst moest een priester worden onderhouden die op gezette tijden de mis moest lezen aan het altaar van dit Nicolaas- en Catharinavicarie zoals het werd genoemd voor het zieleheil van de stichter en diens naaste (overleden) verwanten en vrienden.

De vicaris verzorgde ook het onderwijs aan de Gasselter jeugd. Sinds het concilie van Lateranen in 1215 was dit een taak van de parochiekerk. Schoolgeld betalen hoefde niet, dat was bij de pachten voor de kerk inbegrepen.

Zo'n bij-altaar werd vaak opgericht boven het graf van de stichter en dat zal ook voor Wermoldus van Gasselte hebben gegolden. Een mogelijke aanwijzing voor de plaats van dit bij-altaar is een klein nis in de noordwand, die mogelijk als credensnis werd gebruikt, een ruimte voor benodigdheden voor de mis.

Sint Catharina

De heilige Catharina, aan wie het bij-altaar was gewijd, was Catharina van Alexandrië. Zij is een van de bekendste katholieke heiligen. Zij wordt vereerd als martelares, behoort tot de vier Virgines capitales en de veertien helpers in nood. Zij helpt mensen met spraakmoeilijkheden, zij is de schutpatroon (beschermheilige) van scholen, van filosofische faculteiten, naaisters, molenaars, en wagenmakers. Zij is de patrones van het aartsbisdom Utrecht. Voorwaar een prachtige erelijst. Maar, vermoedelijk heeft ze nooit bestaan en is ze een mythische figuur, gemodelleerd naar de door christenen vermoorde filosofe Hypatia uit Alexandrië.³

---

³ https://de.wikipedia.org/wiki/Katharina_von_Alexandrien

Volgens de legende was Catharina de beeldschone dochter van de heidense koning Costus van Cyprus en zijn vrouw Sabinella. Al op jeugdige leeftijd gaf ze blijk van leergierigheid en buitengewone intelligentie. Ze kende op vijftienjarige leeftijd alle werken van de Griekse filosoof uit haar hoofd. Op haar verzoek, liet haar vader haar studeren aan de universiteit van Alexandrië. Tijdens haar studie raakte ze gegrepen door het christendom en ze beloofde Christus haar maagdelijkheid. Maxentius was toen keizer en een groot tegenstander van het christendom. Hij vervolgde de christenen. Catharina voerde hierover met de keizer in disussie, waarbij zij haar argumenten zo goed over het voetlicht bracht, dat de keizer er niet tegenop kon. Maxentius, onder de indruk van haar schoonheid, wilde met haar trouwen, maar zij weigerde. Daarop liet hij vijftig wijze mannen met haar te debatteren. Zij lieten zich echter allemaal door haar bekeren tot het christendom. Dat kostte alle vijftig het leven en ook Catharina werd toen ter dood veroordeeld. Ze zou geradbraakt worden, maar door tussenkomst van een engel (de bliksem) werd het rad vernietigd. Hij wilde haar op de brandstapel zetten, maar het vuur waaide uiteen en verbrandde de beulen. Daarna liet de keizer haar onthoofden. Uit haar halswond stroomde melk die de stad van de pest bevrijdde.

Engelen brachten haar lichaam naar de berg Sinai en begroeven het daar. Rond 800 vonden pelgrims het lichaam daar dat nog in goede staat was. Op die plek is later een aan haar gewijd klooster gebouwd.

Het collatierecht

De stichter en zijn nakomelingen kregen het collatierecht. Dit betekent dat zij de priester voor de vicarie mogen benoemen. Na Wibbe, de vrouw van Wermold, gaat dit recht naar hun dochter Lamme en haar man Arent Huus. Deze Arent erft de bezittingen van zijn neef, de heer van Ruinen, waarna het collatierecht tot de invoering van het protestantisme in 1598, terecht komt bij de heren van Ruinen.

Vicarissen

Johannes Scuttorp

De eerste vicaris van wie we een naam hebben is Johannes Scuttorp. Omdat hij niet eerder dan na 1440 priester in Gasselte is geworden, zal hij minstens twee, maar vermoedelijk meer voorgangers hebben gehad.

Op zijn naam afgaand, is Johannes geboren in het Duitse Schüttorf, vermoedelijk iets na 1400, want in 1419 begint hij een studie in Erfurt, het Rome van Thüringen. Deze bijnaam dankt de stad aan het feit dat er in de middeleeuwen meer dan negentig kerken, kloosters en kapellen stonden, waarvan er twintig over zijn. Het was ook de stad waar Luther een kleine eeuw na Johannes een studie rechten begon en in 1505 intrad in het Augustijnerklooster om er monnik te worden.

Op 31 december 1440 koopt hij van Elzebe Dillinghe⁴ een kleine hofstede in de marke en buurschap van Gasselte. Hij is op dat moment nog vicaris in Coevorden. Reden om aan te nemen dat hij niet lang daarna vicaris in Gasselte zal zijn geworden. In de oorkonde wordt als nadere plaatsbepaling

---

⁴ <http://www.cartago.nl/de/oorkonde/kla0200>. Elzebe had twee kinderen, Willem en Lambert

gezegd dat de hofstede aan de ene kant grenst aan een hofstede die eigendom is van het Hundes volk (Bondsvolk, de joden) van Gieten en aan de andere kant aan een gaarde van de kerk.

Op 21 april 1465 maakt Johannes zijn testament op, waarin hij vertelt dat hij priester is geweest in Coevorden, Westerbork en Gasselte. Hij vermaakt aan zijn 'maget' (maagd) Tielken (Telken Bruens) een lijfrente van 95 Arnhemse guldens en het vruchtgebruik van zijn bezittingen, mocht hij voor haar komen te overlijden. Mocht dat niet het geval zijn, dan belooft hij zorg te dragen voor haar begrafenis en dagelijks voor haar zielenheil te zullen bidden. Tielken zal dus zijn huishoudster zijn geweest die hij graag goed verzorgd wilde achterlaten. Dat dat niet zo vanzelfsprekend was, blijkt al vrij snel na zijn dood, ergens op het eind van de jaren zeventig. Tielken, die dan alleen in het huis woont, krijgt op 16 maart 1479 van Hendrick van Munster, heer van Ruinen en collator van de vicarie en van Ludeken, de prior van het klooster Yesse in haren (bij Groningen) te horen dat ze per 1 mei van het jaar daarop volgende het huis moet verlaten. Dat gebeurt echter niet, want pas op 4 april 1493 bericht Jacobus van Ruinen, de opvolger van Johannes, dat hij de stok heeft gelegd om de overeenkomst te bekrachtigen. Vermoedelijk is Tielken dan al overleden.

Het huis dat Johannes had laten bouwen van hout uit het 'Vicarienholt' stond op een stuk land dat door ene Ghelen Hanijghen na haar dood was geschonken aan de vicarie. Dit huis stond voor de vicarie, waarbij werd bedongen dat er in het huis nooit een taveerne gevestigd mocht worden. Zij schonk daarna st een 'maet' (land) aan de oostkant van de vicarie en een stuk land dat in de vicariehof wordt gebruikt.⁵

Jacobus van Ruinen

Jacobus van Ruinen was eind vijftiende eeuw de opvolgers van Johannes Scuttorp als vicaris in Gasselte. Ook hij studeerde (vanaf 1456) in Erfurt. Jacobus kreeg op enig moment moeilijkheden over land met eerder genoemde Thielken, zo blijkt uit documenten van de Lotting van de Etstoel in Rolde met pinksteren 1482. Het gaat om Hanhagen Maet en 't hof Spitael. Deze zouden toebehoren aan het convent van Yesse en Sibculo. Op 4 april 1483 verklaarde hij dat hij met instemming van Hendrick van Munster, heer van Ruinen, en van zijn kerkheer Roloff Quant land heeft geruild met het convent van Essen bij Groningen. Hij ruilde een huis met stede, de Blankeborch, gelegen voor de vicarie en ooit geschonken door Ghele Havyngge voor een stuk land in de hof van de vicarie.⁶

Het klooster Yesse (later ook Essen genoemd), een cisterciënzer-vrouwenklooster, is tussen 1215 en 1594 gelegen op de plaats van het huidige buurtschap Essen, in het uiterste noorden van de gemeente Haren bij Groningen. Het dankt zijn naam aan de vader van Koning David (Yesse, Jesse, Isaï). In 1249 sluit het klooster zich aan bij Aduard, maar nadat de zusters steeds verder van de regel van Benedictus zijn afgedwaald stappen ze in 1418 over naar de congregatie van Sibculo, die heeft gekozen voor de Moderne Devotie. De abt Johannes X van het cisterciënzerklooster Cîteaux heeft de zusters in 1483 persoonlijk bezocht om hen een hart onder de riem te steken. Hierdoor komt het ook dat het klooster, dat van 1249 tot 1418 onder Aduard valt, zich dan aansluit bij het pas gestichte klooster Galilea Major te Sibculo (bij Hardenberg), wat tot het einde van de kloostertijd zo zal blijven.

---

⁵ Regest nr. 87, inv. Nr. 6 Klooster Yesse.

⁶ <http://www.cartago.nl/de/oorkonde/kla0699>

Stoklegging is een oud Drents gebruik dat dient als bekrachtiging van de verkoop van onroerend goed. De verkoper legt de stok neer, de koper neemt deze op, en pas daarna is onroerend goed geleverd. Het ritueel van stoklegging is afkomstig uit het oude Germaanse recht. De achterliggende gedachte is dat het niet mogelijk is om een stuk onroerend goed letterlijk aan een ander in handen te geven. Om een dergelijke abstracte rechtshandeling voor eenieder zichtbaar te maken doet de oude eigenaar, in aanwezigheid van familie, burens en andere belanghebbenden, afstand van zijn bezit door een stok op de grond te leggen. De stok is het symbool voor een abstract begrip: de macht die de eigenaar over zijn bezit heeft.

Johannes Pigge

Johannes Pigge uit Ruinen wordt op 15 april 1514 tot priester gewijd. Naar eigen zeggen is hij twintig jaar vicaris in Gasselte geweest. Dat betekent dat er tussen hem en de laatste vicaris nog zeker enkele andere vicarissen zullen zijn geweest, van wie we de naam niet kennen. . In 1534 maakte hij een inventarisatie van de bezittingen van de vicarie.

Jacobus van den Uthlo

De laatste vicaris van Gasselte was Johan van den Uthlo. Net als de eerdere vicarissen had ook hij in Erfurt gestudeerd. Een voorvader van hem die daar rector was geweest had in 1463 bij testament een studiefonds gesticht, waarmee jongelui uit zijn familie of jongens uit Ruinen, Zuidwolde of de rest van Drenthe in de gelegenheid werden gesteld om te studeren.

Jacobus wordt in 1594 vicaris in Gasselte, nadat hij korte tijd prester is geweest in Nijeveen. Lang duurt zijn periode in Gasselte niet, want in 1598 worden alle priesters voor de keus gesteld, protestants worden of verdwijnen. Hendrik van Munster, heer van Ruinen, en collatiehouder van Gasselte, was van mening dt de stadhouder niets te zeggen had over deze particuliere stichting. Zijn vastgestelde beloning in de vorm van veertig mudden zaad, Groninger maat moest hij node missen. De kinderen van Gasselte kregen gratis onderwijs bij hem aan huis, en het is de eerste keer dat we over een "school" lezen. De vicariegoederen zouden worden gebruikt voor de pastoriën, predikanten en schoolmeesters. Van den Utlo wilde echter in 1611 geen afstand doen van zijn inkomsten uit Gasselte ten behoeve van Cuperus. Hij bleef in het vicariehuis wonen. Nog in 1616 gaf hij onderwijs in Gasselte

Bezittingen van de vicarie

Hoe rijk waren de vicarie in Gasselte? In 1362, bij de stichting, kon de vicarie jaarlijks beschikken over 30 mud rogge en 10 mud havermolt dat opgebracht moest worden door acht boerderijen in zes dorpen. In 1534 is sprake van 50 mud roggepacht, dat opgebracht moet worden door 35 boerderijen en elf dorpen. Het heeft er dus alle schijn van dat boerderijen opgedeeld zijn tussen kinderen en dus een stuk kleiner zijn geworden.

Opvallend is dat de erven (boerderijen) die de rogge en haver moesten leveren, voor het grootste deel bij Emmen lagen. Mogelijk was Wermoldus of diens vrouw uit die omgeving afkomstig. Tijdens de ongeveer tweeënhalve eeuw van haar bestaan, werd deze vicarie nog eens door verschillende personen met pachten en goederen begiftigd.

Bezittingen van de pastorie in 1597

Aan de vooravond van de invoering van het protestantisme in Drenthe gaf de parochie van Gasselte

op 19 december 1597 de volgende staat van inkomsten en bezittingen van pastorie en vicarie op aan de Drentse Staten. Deze goederen kon de pastoor naar believen gebruiken of verhuren:

- Huis, erve en hofstede met ongeveer 26 mud bouwland, alles vrij van schattingen en schulden;
- Een weidekamp, ten noorden van de pastorie (de domineeskampen);
- Twee stukken hooiland, met een opbrengst van ongeveer zes voeder hooi, de ene in de Geer en de andere op de Westermae;
- Het recht om vee te weiden op enkele akkers van de es, nadat daar het koren vanaf was gehaald;
- De zogenaamde Koevenne, gelegen in de Stokdil, met een weide voor twee runderen;
- Het recht om vier varkens in de buurbossen te jagen om zich met eikels te voeden;
- Een halve mud rogge, jaarlijks door de kerkvoogden uit te keren;
- Van elk van 24 buursteden (boerderijen) in Gasselte elk een mud rogge per jaar (later een halve mudde).

De inkomsten van de vicarie waren tussen zeventig en tachtig mud rogge en een 'staetlicke behuisinge'.

2.2 Een protestantse kerk

Onderstaand kaartfragment bevat de oudste afbeelding van het Witte Kerkje in Gasselte, dat, zoals te zien is, toen nog geen witte kerk was. Intrigerend is de rood/blauwe driehoek op het dak van de kerk. Voor zover bekend had de kerk in deze tijd (in 1615) namelijk geen toren.

Macrofragment van een kaart (1615) van de zogenaamde Semslinie, de grensscheiding tussen Drenthe en Westerwolde, in kaart gebracht door Johannes Sems (1572-1635).⁷

De Semslinie

Op verzoek van de Staten van Drenthe en Groningen werd de grens tussen beide gewesten in 1615 uitgezet door Johan de la Haye namens de eerste en Johan Sems namens de andere partij. Het bepalen van de grens was nodig omdat men in die jaren het veen begon af te graven. Voor de zeventiende eeuw was het moerassige gebied min of meer waardeloos en was het bepalen van een exacte grens nooit de

⁷ Drents Archief, Topografische Atlas, inv. Nr. 146 (8-11)

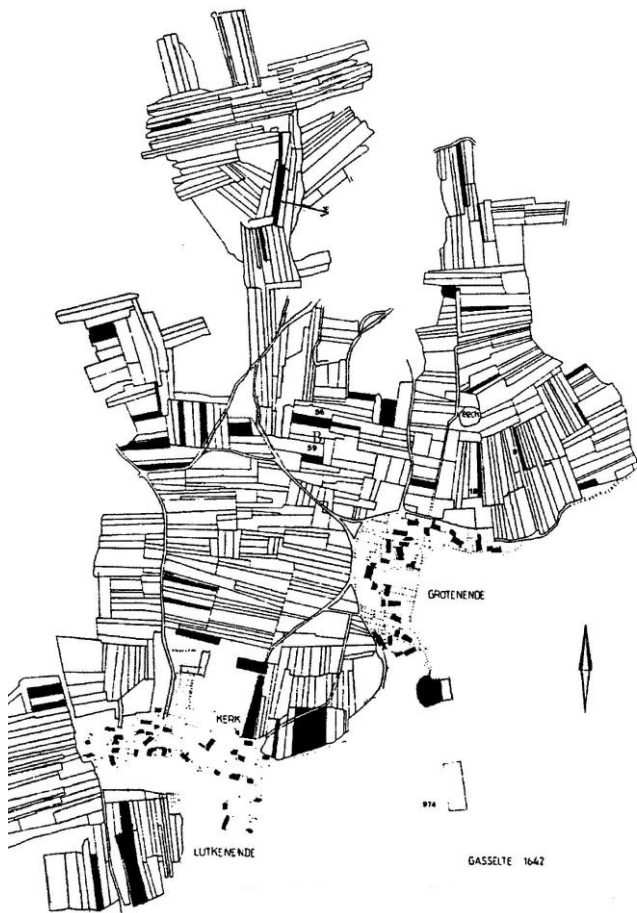
moeite geweest. Een extra reden was dat beide provincies aanspraak maakten op Ter Apel en ze dit geschil wilden slechten.

Op 2 maart 1615 was de kaart met de grens gereed. Over de getrokken grenslijn bestond weinig verschil van mening. De Groningers maakten echter bezwaar tegen de toedeling van Ter Apel aan Drenthe, met als argument dat het klooster daar ooit bij het bisdom Münster had behoord en nooit bij dat van Utrecht, waar Drenthe ooit onder viel, als deel van het Oversticht. Johan Sems ging daarop weer aan het werk en kwam in oktober 1615 met een kaart waarop Ter Apel Gronings was. Hiertegen had Drenthe weer bezwaren.

In 1630 bepaalde stadhouder Ernst Casimir dat het omstreden gebied een gemeenschappelijke weide (Lat. compascuum) zou zijn. Daarmee kwam aan het conflict voorlopig een einde.⁸

Bezit van de kerk

Op onderstaande kaart zijn, in zwart, de landerijen aangegeven die in 1642 in bezit waren van de kerk in Gasselte. De B staat voor de Bergakker die ook in de stichtingsakte van de kerk al wordt vermeld. (tekening K.C. Jansen en J. Bruggink, provinciaal museum).

⁸ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Semslinie>

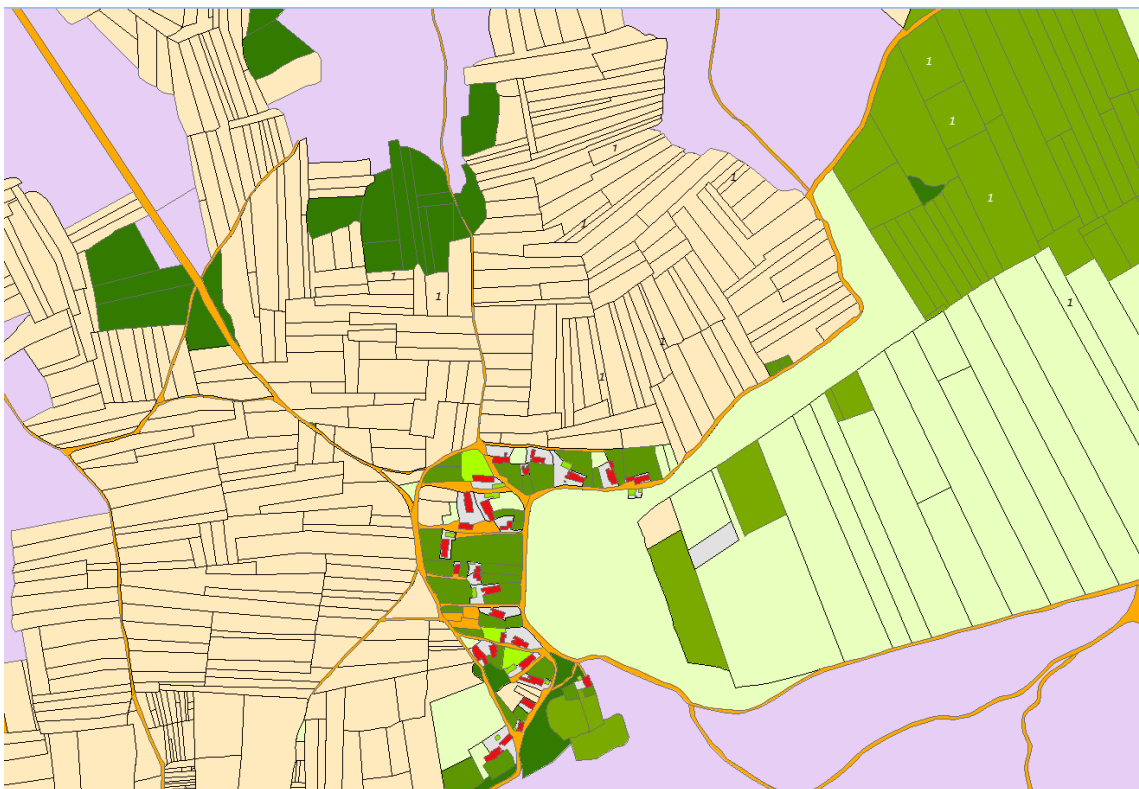

Bezit van de kerk in 1832

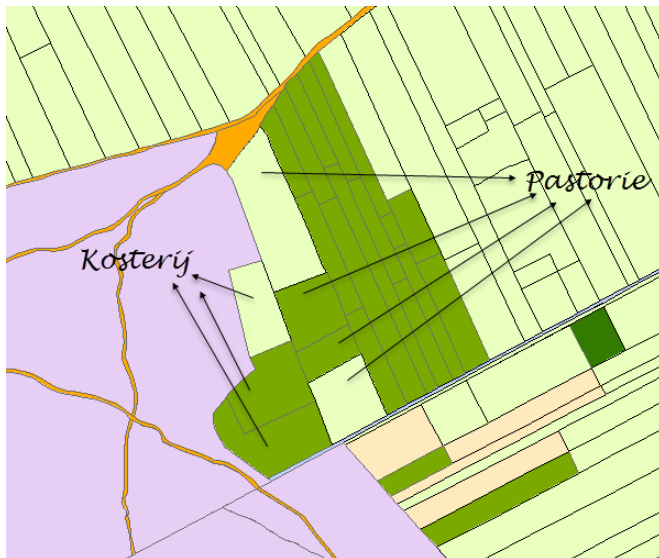
1= pastorie

2 = kerkelijke gemeente

3= diaconie

Bezit van de kerk in 1832 is met het cijfer 1 aangegeven.

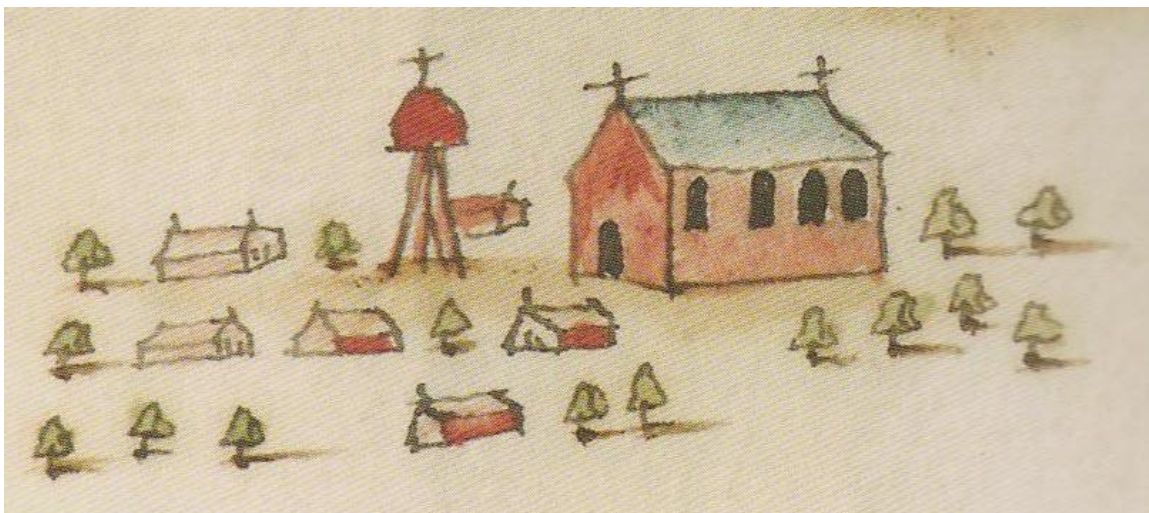

Bezit van de kerk in 1832.

Vernielingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog

In de loop van haar bestaan is de kerk diverse keren vernield en hersteld, maar ook verbouwd. Zo had de kerk bijvoorbeeld te lijden van de opstand van de Nederlanden tegen Spanje (de Tachtigjarige Oorlog, 1568-1648). Het interieur werd in 1626 en 1637 ernstig beschadigd door ingelegerde soldaten die, zonder voorkennis en toestemming van Drost en Gedeputeerden, de kerk van Gasselte, maar ook die van Gieten en Zuidlaren bezet hadden. De kerk had in die zelfde periode ook te lijden van het weer. In 1647 werd het kerkgebouw door 'ongestuyne stormwyndt seer gedeseemeert' (beschadigd). Voor het herstel van de schade kreeg de kerk zowel in 1637 als in 1647 100 gulden.

De kerkklok

De kerk met klokkenstoel.

Bijna een eeuw lang hing de kerkklok vermoedelijk in een boom op het kerkhof, tot er in 1696 een klokkenstoel voor de kerk werd gebouwd (zie de afbeelding). Deze werd gemaakt door timmerman Everdt die voor zijn arbeid en geleverd materiaal 5 gulden en 15 stuiver ontving. Voor het ijzerwerk aan de klokkenstoel kreeg smid Lubbert 16 gulden. Voor een balk aan de 'kloctoren, moest men

bovendien Hiddinge nog tien gulden betalen.

In 1787, in de tijd dat Albert Alingh kerkvoogd was, werd de kerk verbouwd naar plannen van A. Meursing.⁹ Een gedenksteen in de gevel van de kerk, gelegd door de zoon van Albert, Jan, is daar nog een tastbare herinnering aan.

In datzelfde jaar werd de klokkenstoel vervangen door een dakruiter - een torentje op de nok van de kerk - met een ingesnoerde, leiengedekte naaldspits met torenhaan, waarin de klok een plaats kreeg. Deze klok, 440 kilo zwaar en met een diameter van 80 centimeter, werd in 1603 gegoten door Frederick (Frerick) van Butgen uit Dortmund. Van deze klokkengieter is slechts één andere klok in Nederland bekend die in de toren van de Clemenskerk in Steenwijk een plaats kreeg (1604).¹⁰ De klok heeft als opschrift *Johan Hovingh, Warmolt Broninger, Luitien Tebeing (Tebinge), Harm Aling, Jan Hiddinck, Willem Niehoving, Olde en Nie voegeden to Gasselte. Fredrich von Brigten (Frerick van Butgen) gos mi (heeft mij gegoten) Ao 1603.*¹¹

Voor deze namen staat op de klok ook nog een afdruk van een munt. Helaas is het opschrift al een tijdje niet meer leesbaar. Dat is spijtig. Volgens diverse bronnen zou er te lezen moeten zijn: *Ferdinand D.G. (Dei Gratia= bij de genade Gods) Archidux Aust.* Maar wie is deze Ferdinand en waarom staat er een munt met zijn naam op de klok? Eigenlijk komen er maar drie Ferdinands in

⁹ Karstkarel, Peter (2007). *Alle middeleeuwse kerken: Van Harlingen tot Wilhelmshaven* (2007) Leeuwarden/Groningen: Uitgeverij Noordboek.

¹⁰ Klokkengieter Büttgen uit Dortmund. H. Aben-Nederpeld. Gelegenheidsfund: Glockengiesser Büttgen aus Dortmund. Roland. Zeitschrift der genealogisch-heraldischen Arbeitsgemeinschaft Roland zu Dortmund. I/20, Band 6, 1983-1985. info@roland-zu-dortmund.de

¹¹ <http://www.homanfree.nl/aling2/aling frm2.htm>

aanmerking, Ferdinand I en zijn zoon Ferdinand II, die beiden aartshertog van Oostenrijk waren en Ferdinand II, keizer van Duitsland.

Ferdinand I (1503-1564), zoon van Filips de Schone en Isabella van Castilië, ontving bij zijn geboorte o.a. de titel aartshertog van Oostenrijk. Deze jongere broer van Karel V was keizer van het Heilige Roomse Rijk, koning van Bohemen en Hongarije. Ferdinand was een overtuigd katholiek en aanvankelijk een groot tegenstander van de protestantse bewegingen.

Zijn zoon Ferdinand II (1529-1595), was ook aartshertog van Oostenrijk. Een link met de Nederlanden is er echter niet te vinden. Hetzelfde geldt voor de kleinzoon van Ferdinand I, Ferdinand II (1578-1637). Twee van deze kandidaten waren bovendien in 1603 al enige tijd dood, terwijl de kleinzoon van de eerste Ferdinand pas in 1617 koning van Bohemen en in 1619 Duits keizer werd.

Kortom er lijkt eigenlijk geen reden om een afdruk van een munt van een van hen op de klok aan te brengen. Tenzij er sprake was van een stil protest van de kerkvoogden van Gasselte. Kort na de overgang naar het protestantisme in 1598 hadden de inwoners van Gasselte in een brief aan de stadhouder namelijk, tevergeefs, te kennen gegeven dat zij graag hun katholieke priesters wilden behouden. Alle drie genoemde Ferdinands waren overtuigde katholieken.

De Klok in de Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden veel klokken van kerken gevorderd voor de oorlogsindustrie. De klokken van Gasselte en Gasselternijveen ontsnapten aan dit lot. De burgemeester van Gasselte, Karel Hendrik Gaarlandt, schreef een brief aan de Commissaris van de Koningin waarin hij stelde dat de klokken van Gasselte en Gasselternijveen niet gemist konden worden. Ze waren namelijk ingeschakeld bij de luchtbeschermingsdienst om het sein 'luchtgevaar geweken' aan te geven. Bovendien was de klok voorzien van de letter M (=monumentale klok). De brief had effect, de klok is nooit gevorderd ook al werd deze op 5 april 1943 wel uit de klokkentoren verwijderd.¹²

Restauraties en aanpassingen

In 1803 werd de kerk aanmerkelijk vernieuwd en verbeterd en in 1851 kreeg de kerk een nieuw dak met blauwe pannen. De buitenmuren werden gepleisterd, de banken werden hersteld, de binnenkant geschilderd en het houten tongewelf gestukadoord. Het werk was aangenomen door aannemer H. Bos uit Smilde voor een bedrag van 2400 gulden.¹³

Bij de ingebruikname van de gerestaureerde kerk op 14 september 1851 preekte dominee Sanders - de eerste bewoner van de nieuwgebouwde pastorie – over 2 Korinthiërs V: 17b: 'Zo is dan wie in Christus is een nieuwe schepping; het oude is voorbijgegaan, zie, het nieuwe is gekomen.' De pleisterlaag op de buitenmuren van de kerk werd na 1945 overigens weer verwijderd en vervangen door een witte verflaag.

De restauratie heeft veel geld gekost en daarom bedenkt de kerkenraad dat de kerkgangers, nu zij zoveel meer zitgenot hebben, daar best aan mee mogen betalen. De zitplaatsen worden verhuurd en al naar gelang de plek bedraagt de huur voor een jaar tussen de 15 en 40 gulden. Deze regeling leidt er in 1852 toe dat de kerkenraad in een juridisch geschil verwickeld raakt met de nazaten van

¹² Nieuwenhoven, H.J. (1996). Klokkenvordering 1942-1943, blz. 128. Huizen.

¹³ Drentsche Courant 7 februari 1851.

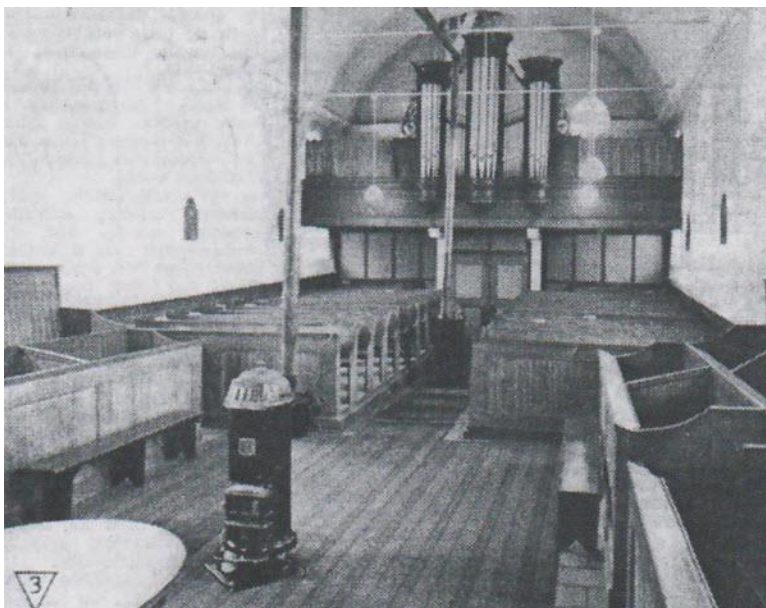
Louwerens Jans, de brouwer. Deze claimen recht te hebben op twee zitplaatsen in één van de dwarsbanken aan de noordzijde in het koor van de kerk (de preekstoel staat dan nog aan de zuidkant van de kerk). Tussen 1854 en 1855 worden de pachters van de roggepacht in de gemeente Emmen in staat gesteld, deze in één keer af te kopen. De meesten doen dat. Het gaat hier om pachten (mudden rogge), die zowel bij de stichting van de kerk, als bij de instelling van de St. Catharina vicarie in 1362 waren geschonken door de stichters en die in mei of op St Agnes (21 januari) moesten worden geleverd aan de kerk van Gasselte. Deze verplichting rustte op het erf, niet op de eigenaren.

Restauraties volgen altijd de mode van de tijd. Soms bepaalt die dat een kerk gemoderniseerd moet worden, soms dat de kerk juist weer in oude staat moet worden hersteld. Bij de restauratie van het interieur in 1929 gebeurde in zekere zin beide. Er kwam een orgelzolder die er voorheen niet was geweest, maar tegelijkertijd werden de preekstoel en de avondmaalstafel van een eerdere verflaag ontdaan. De kosten van deze restauratie bedroegen 1700 gulden.

Bij een restauratie in 1963 werden alle moderniseringens sinds 1787 ongedaan gemaakt. Er kwam toen een oude vensternis tevoorschijn, net als een aantal vijftiende eeuwse tegels. De ovale avondmaalstafel werd weer in zijn rechthoekige staat teruggebracht. De banken, waaraan koperen kandelaars waren bevestigd om tijdens avonddiensten toch enig licht te hebben, werden vervangen door Hollandse knopstoelen. Deze banken waren genummerd, omdat ze oudtijds aan het eind van het jaar werden verhuurd aan de kerkgangers. De rommelhokken onder de orgelgalerij werden toen ook gesloopt om plaats te maken voor een consistoriekamer en de opgang naar het orgel.

Verwarming

Vanaf 1885 moesten twee, turfgestookte, kachels het verblijf in de kerk veraangenamen. Bij een restauratie in 1963 werden de kachels vervangen door een heteluchtinstallatie. In 1995 kreeg de kerk vloerverwarming. Bij de voltooiing van deze restauratie kreeg de kerk van het provinciaal bestuur van Drenthe een kaarsenkroon.

Interieur van de kerk tussen 1929-1963.

Dominees

Het gemeentebestuur van Gasselte schonk in 1995 de twee borden met de namen van alle predikanten die in Gasselte hebben gestaan.

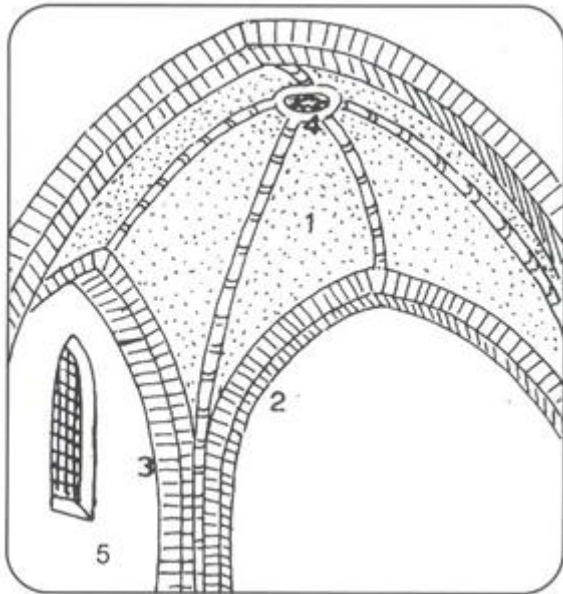

Muraalbogen

Getuige een gedenksteen in de zuidmuur werden in 1957 kerk en toren hersteld. Tijdens de restauratie van 1964 werden de 'moeten' (indrukken) van twee muraalbogen gevonden, die nu nog zichtbaar zijn in lijnen in het pleisterwerk. Deze 'moeten' kunnen wijzen op romano-gotische koepelgewelven. Het smalle dichtgezette spitsboogvenster in de noordmuur werd reeds in de gotische periode door de muraalboog heen gebroken, wat betekent dat toen reeds de gewelven waren

ingestort of dat deze nooit werden uitgevoerd. Bij deze restauratie werden de omtrekken van de muraalbogen in het pleisterwerk aangegeven, evenals die van het kerkhofpoortje in de noordmuur, dat in 1787 tijdens een verbouwing werd dichtgezet. Een steen in de noordmuur, die zich vroeger boven de hoofdingang aan de westzijde bevond, herinnert aan deze verbouwing onder leiding van de architect A. Meursing. Bij deze gelegenheid werden voorts in het koor twee vensters verplaatst en werd het middelste venster dichtgezet.

Een muraalboog (schildboog) is een boogvormige aansluiting van een gewelf aan het opgaande metselwerk: een gordelboog geplaatst tegen een muur.¹⁴

- 1 = gewelfveld
- 2 = gordelboog
- 3 = muraalboog
- 4 = sluitsteen
- 5 = schildmuur

2.3 Het kerkhof

Vermoedelijk werden er al ver voor het christendom hier ter plaatse zijn intrede deed, mensen begraven of gecremeeerd op de plek waar nu de kerk staat. Kerken werden namelijk vaak daar gebouwd waar al een voor-christelijk heiligdom lag. Zo zijn er bij graafwerkzaamheden op het kerkhof overblijfselen gevonden van grafgiften uit de Merovingische tijd (500-750). Het gaat om koralen van glaspasta die erop duiden dat hier urnen zijn begraven.

¹⁴ <http://www.joostdevree.nl/shtmls/muraalboog.shtml>

Aan de zuid- en oostkant van de kerk liggen de familiegraven van de meer welgestelde Gasselers. Een familie kocht dan een 'slag' graven waar in de loop der tijd familieleden ter aarde werden besteld. Het oudste nog aanwezige graf dateert uit 1840. Op 3 september van dat jaar stierf Anna Abbingh, dochter van Rudolph Abbingh en Hindrikkien Hilbingh, en echtgenote van de landbouwer Willem Alingh. Anna, die op 8 februari 1802 in Erm was geboren, stierf kort na de geboorte van hun zoon Willem op 16 augustus 1840.

Aan de noordkant van de kerk werden de minder gesitueerden begraven die zich geen duurzaam gedenkteken konden veroorloven. Aan deze kant treft men dan ook geen grafstenen meer aan. Wel is daar ruimte gemaakt voor een strooiveldje met gedenkstenen.

Gedenkstenen op het strooiveldje.

Vanaf de ingebruikname van het vernieuwde kerkhof in 1923 werden hier alleen nog mensen begraven als de familie van de overledene al over een familiegraf kon beschikken. In 1977 werd er voor het laatst iemand op dit kerkhof begraven.

Het onderhoud van het kerkhof wordt bekostigd uit een legaat van Anna Jacoba Prins (1922-1978), het zogenaamde Annie Prins Fonds. Anna was een telg uit de aanzienlijke familie Prins, oorspronkelijk afkomstig uit Dwingeloo, maar al enige generaties woonachtig in Gasselte. Anna was een dochter van Henderikus Albertus Prins, zoon van Henricus Conradus Prins en Anna Prins.

Henderikus trouwde in 1917 met Trijntje Anetta Meijer, in 1888 geboren in Emmen. Zij was een dochter van vervener Hendrik Antonius Meijer uit de gemeente Vlagtwedde en Jacoba Beugel uit Ter Apelkanaal. Deze Jacoba liet in 1922, aan de Stationsstraat 13 in Emmen, een prachtig huis in art nouveau-stijl bouwen door aannemer Vos uit Emmer-Compascuum, naar een ontwerp van architect H. Timmerman uit Ter Apel. Het huis droeg aanvankelijk de naam 'Jacoba', maar na de geboorte, in

1922, van kleindochter Annie werd de naam van dit huis veranderd in 'Anna Jacoba', waar oma Jacoba Beugel niet echt blij mee was.

Na de dood van Jacoba in 1925 ging Trintje Anetta hier wonen met haar man Henderikus Albertus Prins. Hendrikus was naast landbouwer ook bankdirecteur van de Nederlandsche Middenstandsbank en agent van de Nederlandsche Maatschappij van Brandverzekering. Het pand Stationsstraat 13 deed ook dienst als secretariaat van de plaatselijke VVV.¹⁵

Het huis 'Anna Jacoba' aan de Stationsstraat 13 in Emmen.

---

¹⁵ <http://www.historisch-emmen.nl/centrum/stationsstraat/ss27.htm>

3. Bezienswaardigheden in de kerk

Preekstoel

De zeskantige eikenhouten preekstoel met klankbord in Hollandse renaissancestijl dateert uit ongeveer 1630 en heeft nisversieringen op de panelen, cartouches op de bovenrand en ebbenhouten inlegwerk. De knop van de kuip is van veel later datum en pas in 1963 aangebracht. Het randschrift op de preekstoel luidt: 'Hoe ghij hoort' en op het klankbord staat: 'Saligh zijn degenen die het woordt Godts hooren en datselve bewaren'. Oorspronkelijk was aan beide kanten een koperen kandelaar bevestigd, zodat de predikant ook bij avond voldoende licht had. Deze zijn beide verdwenen. Bij een restauratie is een verloren gegaan, de tweede werd in 1977 gestolen.

Tijdens een grootscheepse verbouwing in 1851 is de preekstoel van de zuidmuur naar de oostmuur verplaatst, waarbij het klankbord werd vernieuwd, maar de oude opschriften behouden bleven. Het tot dat moment aanwezige doophek werd verwijderd en een zelfde lot trof de herenbank(en).

Bij een verbouwing in 1929, waarbij er een orgelzolder in de kerk werd geplaatst, werden de preekstoel en de avondmaaltafel van hun laag donkerrode verf ontdaan die er bij een eerdere restauratie op was aangebracht.

Avondmaalsbeker

In 1638 werden de kerkvoogden in Drenthe verplicht een avondmaalsbeker aan te schaffen, maar in dat jaar hadden alleen Vries, Norg en Coevorden zo'n beker. In Odoorn was zelfs in 1641 de oude (katholieke) miskelk nog in gebruik. De 17e-eeuwse bekere in Noord-Drenthe en in de gemeenten langs de Hondsrug zijn vrijwel allemaal gemaakt in de stad Groningen. Zo bestelden de gemeenten van Anloo, Gieten en ook Gasselte in 1644 een beker bij de Groningse zilversmid Lambertus Muntinck. De beker uit Gasselte draagt het opschrift: *Poculum Eucharisticum Ecclesiae Gasselthanae ita procuratum ac formatum temporibus Bernhadi Fabritii Pastore. Jan en Arendt Alinge. Ardituis. Anni 1644.* Deze beker wordt bewaard in het Drents Archief in Assen. Bij elke avondmaalsviering wordt deze van daar naar Gasselte gehaald. De avondmaaltafel in Hollandse renaissancestijl, gedragen door vier zuilvormige poten, dateert uit 1680.

Avondmaalsbeker uit Gasselte (1644), gemaakt door Lambertus Muntinck uit Groningen.

In 1878 krijgt de kerk nieuw avondmaalsgerie ten geschenke van mevrouw A.J. Huges-Prins (1826-1880), bestaande uit twee linnen tafallakens met twee servetten, een schenkan, een beker en een offerschaal van electro zilver. In de begeleidende brief stond: 'Dit geschenk is gegeven uit liefde voor den Heere, opdat daardoor de lust in deze gemeente worde opgewekt tot de viering des Heiligen Avondmaals. Dank en ere die 't een en ander toekom.'

In de jaren zeventig van de vorige eeuw, zijn veertig kleine bekertjes aangekocht. Deze werden bekostigd door de kerkgangers die voor vijf gulden een exemplaar kochten en dat vervolgens in bruikleen aan de kerk teruggaven.

Doopbekken

Het doopbekken werd in 1696 aangeschaft voor de som van drie gulden. Op de rand stond een inscriptie in het Grieks, die helaas door eeuwenlang poetsen is verdwenen. Het doopbekken staat op een gesmeed ijzeren onderstel uit, vermoedelijk, 1780. Het is niet onmogelijk dat er oorspronkelijk een doopvont van Bentheimer zandsteen in de kerk heeft gestaan, zoals in veel kerken in Drenthe het geval was. Deze werden echter bij de overgang naar het protestantisme verboden.

Offerblok

Het offerblok (ook wel armpaal genoemd) werd in 1681 vervaardigd door de plaatselijke timmerman en smid (kosten 11 gulden en 11 stuiver, 7 gulden en 13 stuiver voor smid Lubbert voor het ijzerwerk; 2 gulden en 10 stuiver voor timmerman Roeloff en nog 24 stuiver voor een aantal sloten) en was aanvankelijk vastgemaakt aan de muur van het koor. De Armpaal werd op vaste tijden door de diakenen gelicht. Voor het openmaken waren twee personen nodig met twee verschillende sleutels. Bij de restauratie van de kerk in 1964 verdween het naar achterin de kerk. In 2013 was het offerblok, na een inbraak, korte tijd verdwenen. De buit was ongeveer € 100. Gelukkig is het - weliswaar vernield – teruggevonden bij Gieten. Herstel kostte ruim € 1000,=.

In de loop der tijd is de bestemming van de inhoud van het offerblok diverse keren gewijzigd. Een laatste keer in de zestiger jaren van de vorige eeuw. Sindsdien zijn de giften voor het restauratiefonds van de kerk.

Grafzerken

De kerk telt een tweetal grafzerken. De ene is van Jan Alingh, zoon van Albert Alingh en Willempje Meijeringh. Hij werd gedoopt op 24 juni 1702 in Roden. Hij trouwde op 20 september 1724 in Gasselte met Roelofje Husingh, gedoopt op 25 maart 1700 in Gieten. Roelofje was de dochter van de ette van Oostermoer (1709-1723), Hindrik Lamberts Husingh, en Willemtien Hidding (uit Gasselte). Reeds op 17-jarige leeftijd werd Alingh, op 19 maart 1720, benoemd tot schulte van Borger en Gasselte. Hij vervulde die functie bijna 50 jaar (tot 1769). Vanaf 1759 was hij tevens schulte van Gasselternijveen. Van 1771- 1782 was hij ette voor het Oostermoer. Hij stierf op 28 april 1784 in Gasselte. Op 7 mei 1784 werd hij begraven op de noordkant van het koor. Ook zijn vrouw, overleden op 16 juli 1784, vond een laatste rustplaats in de kerk¹⁶.

Grafzerken van Jan Alingh en zijn vrouw en van Jan Hilbingh.

De andere grafzerk is van Jan Hilbingh, geboren op 11 november 1655 in Gasselte. Hij was een zoon van Herman Jans Hilbingh en Jantien Heines Hamming. Op 1 november 1674 trouwde hij in Gasselte met Frederica Buining, geboren rond 1650 in Annen en overleden op 12 december 1721 in Gasselte. Frederica was een dochter van Cornelis Buining en Geesjen Olt-Eitinge. Hilbingh was jarenlang lid van de Landdag. De Landdag, ook wel Ridderschap en Eigenerfden genoemd, was de hoogste en wetgevende macht van Drenthe. Hilbingh was daarnaast van 1694-1709 voor Oostermoer ette in de Etstoel van Drenthe. Dit orgaan, bestaande uit de Drost en 24 etten, was verantwoordelijk voor een deel van de overheidstaken. Zij spraken recht in civiele zaken, geschillen tussen ingezetenen onderling, maar later ook in strafrechtelijke zaken. Om tot ette gekozen te kunnen worden moest men in het bezit zijn van een boerenbedrijf met bouw-, weide- en groenlanden en een aandeel in de marke, het gemeenschappelijke bezit van een dorpsgemeenschap. Hij stierf op 25 februari 1709 in Gasselte.¹⁷

¹⁶ Informatie afkomstig van <http://www.homanfree.nl/aling2/aling-frm2.htm>

¹⁷ https://www.genealogieonline.nl/stamboom_klavers/134159.php en <http://www.tienkamp.com/genealogie-jonge-vos/genealogie-hilbing-vanaf-1400/>

Sarcofaagdeksels

Tegenover het koor liggen twee zogenaamde sarcofaagdeksels (doodkistdeksels). De ene is van rode Weserberglandsteen en dateert vermoedelijk uit de 13e eeuw. De andere is van geel-grauwe Gildehauser zandsteen en was ooit in gebruik als altaarsteen. Er zijn nog sporen van ingekraste wijdingskruisen uit ongeveer 1250.

Kaarsenkroon

De kaarsenkroon is door het bestuur van de provincie Drenthe in 1963 geschonken ter gelegenheid van de restauratie die in dat jaar werd afgerond.

Het orgel

Tot 1929 bezat de kerk geen orgel, maar in dat jaar kwam er, tijdens een restauratie van de kerk, een orgelzolder in de kerk, waarop een orgel werd geplaatst gemaakt door Johan Meek in Assen. Toen de kerk op 17 november van dat jaar weer in gebruik genomen, ging dominee Meijer voor in de dienst, die ook werd bijgewoond door de burgemeester en zijn vrouw. Het orgel werd bespeeld door de maker, Johan Meek. Meijer preekte over 1 Koningen 8:29 en de collecte bracht 88,07 gulden op. G. Jansen uit Gasselternijveen werd vanaf dat moment de vaste organist.

In 1965 werd het orgel onder handen genomen, waarbij enkele stomme registers weer tot spreken werden gebracht. De dispositie van het éénklaviersorgel, met aangehangen pedaal was hierna:

- Praestant 8'
- Holpijp 8'
- Gamba 8'
- Celeste 8'
- Octaaf 4'
- Fluit 4'
- Gemshoorn 2'

Het orgel begon in de jaren zestig mankementen te vertonen. Over een restauratie van het orgel in 1963 schrijft Jan Kroezenga: “enkele dode stemmen werden door pijpen weer tot spreken gebracht”. Maar de toestand van het orgel bleef desondanks zo slecht dat de toenmalige orgeladviseur schrijft “dat dit instrument nooit geheel zonder feilen zal zijn en dat men tevreden moet zijn, als het enigermate redelijk bespeelbaar is”. De Heer Meyer, jarenlang organist van de kerk, stak veel energie in het orgel. Hij kon het niet accepteren dat de heteluchtverwarming zijn verwoestend werk deed, waardoor het orgel in de jaren 70 onherstelbaar beschadigd werd. Meyer heeft toen ‘zijn’ orgel eigenhandig gerestaureerd zodat het nog 20 jaar mee kon. Een rapport uit 1984 stelt: “Dank zij de inzet van uw organist, die het technische gedeelte zo goed mogelijk bijhoudt, functioneert het orgel nog redelijk”.¹⁸

Er gingen steeds meer stemmen op om over te gaan tot de aanschaf van een nieuw orgel en de aanzet daartoe gaf ds. Van der Bij door bij zijn vertrek f 100,- te schenken voor een nieuw orgel. Zijn opvolger Don een installeerde vervolgens een orgelcommissie die uiteindelijk een ton opleverde. De hele operatie van plaatsing van een nieuw orgel kostte uiteindelijk 300.000 gulden.

In 1995 werd er, op advies van een orgelcommissie, geadviseerd door Stef Tuinstra, achter het bestaande Spieringfront een ‘nieuw’ orgel geplaatst dat jaren opgeslagen was geweest in de werkplaats van de orgelmakers Bakker en Timminga in Leeuwarden. Dit orgel had bijna een eeuw dienstgedaan in de Hervormde Kerk van het Friese Woudsend en was in 1847 gebouwd door de Drents/Duitse orgelbouwer Johan Christoff Scheuer uit Coevorden.

Om financiële redenen werd besloten het orgel in Gasselte in twee fasen te restaureren en stilistisch aan te passen. In de eerste fase werden de lade, klaviatuur, mechanieken en zes registers pijpwerk van dit, inmiddels beschermde, instrument grondig hersteld en achter het zinken Spiering-front geplaatst. Het orgel werd op 7 juli 1995 in gebruik genomen met een bespeling door vier plaatselijke organisten en adviseur Stef Tuinstra. De dispositie van het orgel met aangehangen pedaal was:

- Prestant 8'
- Holpijp 8'
- Octaaf 4'
- Fluit 4'
- Quint 3'
- Woudfluit 2'

In 2002 volgde de tweede fase van de restauratie door Bakker & Timmenga uitgevoerd, waarbij er drie registers werden toegevoegd: Bourdon 16', Mixtuur IV en Trompet 8'. Ook werd de kast verguld door Jans en Jan Woering uit Gasselte.¹⁹

---

¹⁸ <https://www.orgelsite.nl/kerken33/gasselte.html>

¹⁹ <http://www.orgelsindrenthe.nl/nederlands/gasselte.html>

Textielschilderijen

Voor in de kerk hangen zes textielschilderijen van Iet Louwerse-van den Belt (1940-2001), voorstellende "De Schepping".

4. De kerk in de Tweede Wereldoorlog

Du Ciel la Liberté

Op het eind van de Tweede Wereldoorlog waren de inwoners van Gasselte getuige van een heftige gebeurtenis. Het scheelde maar heel weinig of de kerk, gevuld met zo'n 300 inwoners van Gasselte, was op 9 april 1945 in de lucht gevlogen.

Onderstaande beschrijving van de gebeurtenissen in april 1945 is ontleend aan een artikel van Fedor de Vries en Cornelis Reijntjes *en De boot is omgeslagen* van Jan Kroezenga.²⁰

NSKK in de pastorie

Begin oktober 1944 wordt er in Gasselte een contingent soldaten van het National Sozialistisches Kraftfahr Korps (NSKK) gelegerd. Dit NSKK bestaat uit Nederlandse vrijwilligers die als chauffeur transporten uitvoeren voor de Duitse Wehrmacht. Alleen de commandant, Obersturmführer Klaus, is een Duitser. Het hoofdkwartier wordt gevestigd in de pastorie. Voor de staf worden bij burgers kamers gevorderd. De toenmalige school, op de plaats

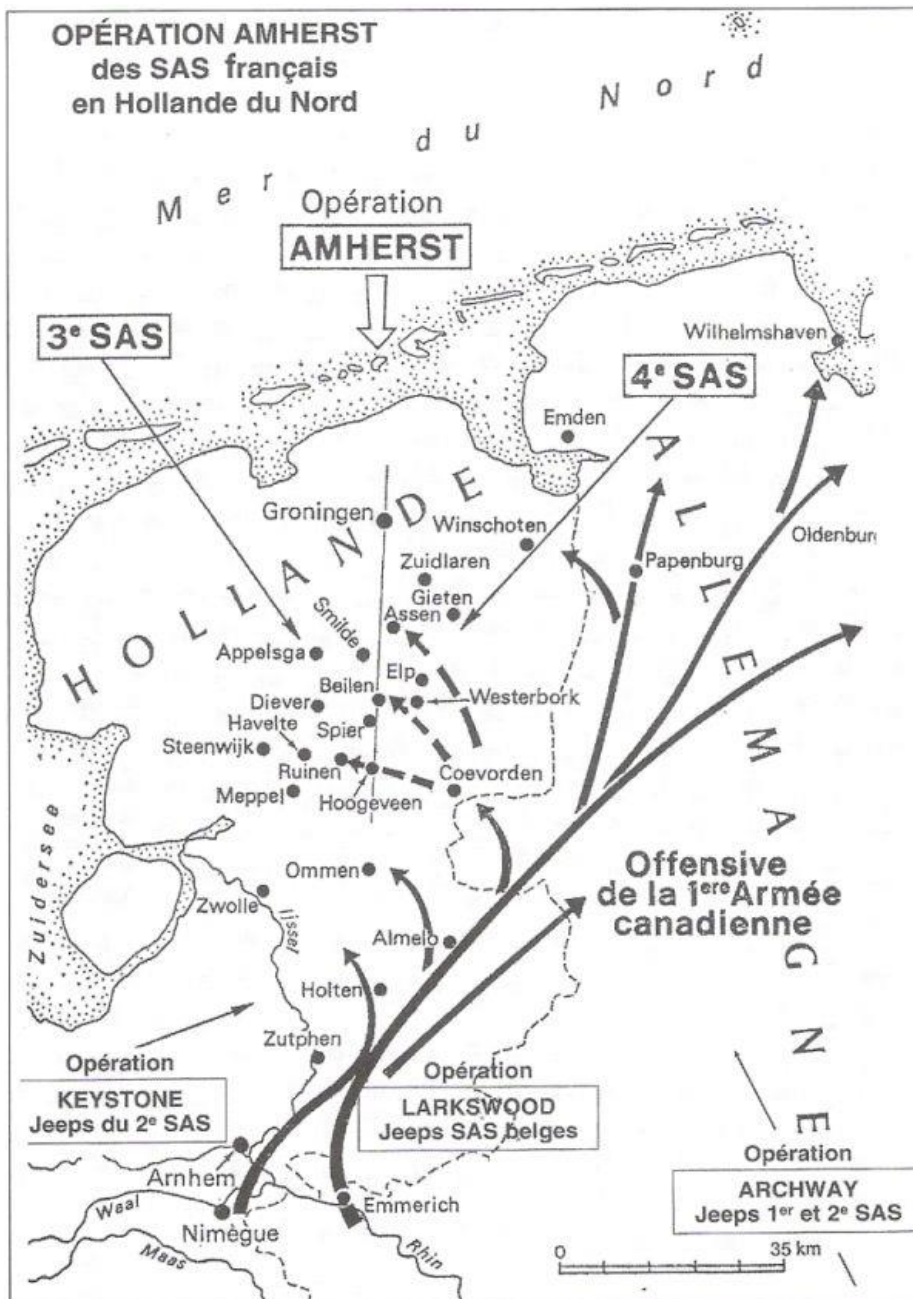
waar nu de muziekoepel staat, wordt gevorderd als onderkomen voor het gewone volk. De verhouding tussen de autoritair optredende NSKK'ers en de inwoners van Gasselte is gespannen.

Parachutisten landen bij Gasselte

In de nacht van zaterdag 7 op zondag 8 april 1945 vindt, in het kader van operatie Amherst, boven Drenthe de laatste luchtlandings-operatie in Nederland plaats. Met het afwerpen van 702 Franse (SAS) parachutisten wil men de verdere opmars van het Tweede Canadese Legerkorps ondersteunen.²¹

²⁰ <https://www.tracesofwar.nl/sights/7205/Monument-Fernand-Beque.htm> en Kroezenga, J. (1982). *De boot is omgeslagen: De laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog in Gasselte.*

²¹ <https://www.tracesofwar.nl/articles/2231/Operatie-Amherst.htm>

Vlabij Gasselte worden zo'n 60 Franse parachutisten van kapitein Paul de Gramond, luitenant Jean Appriou, luitenant Michel Legrand en 2e luitenant Henri Stéphan gedropt. De meesten landen niet ver van hun geplande landingsplaats in de bossen westelijk van Gasselte. Vroeg in de morgen kloppen enkele parachutisten aan bij het huis van R. Pronk, een verzetsman van het eerste uur, gelegen aan de bosrand richting Gasselte tegenover het "Hemelrijk". Als het licht wordt vindt hij achter in het bos nog een groep parachutisten. Ondertussen is ook de verzetsbeweging op de hoogte van de landingen. Uit inlichtingen van de Fransen blijkt dat er nog verschillende mannen ontbreken. De hele zondag zijn de verzetsmensen bezig hen te zoeken. Anderen verzamelen de containers met munitie, wapens en voedsel. De parachutisten voeren diverse acties uit op Duitse colonnes.

Maar ook de Duitsers en de NSKK'ers zijn gealarmeerd over de luchtlandingen. In de veronderstelling dat er duizenden parachutisten geland zijn wagen ze zich niet in de bossen. Gasselters die contact

met de Fransen gehad hebben, worden op weg naar huis door Duitse wachtposten aangehouden en voor ondervraging meegenomen naar de pastorie. Daarna mogen ze naar huis. Pas zondagavond zendt radio Oranje vanuit Engeland een codebericht uit: "De boot is omgeslagen". Dat betekent dat de verzetsbeweging in actie moet komen om inlichtingen te verzamelen voor de gelande parachutisten.

Aanval op de pastorie

De parachutisten besluiten om op 9 april een aanval uit te voeren op de pastorie om de staf uit te schakelen. Aan de ingang van het dorp zal vaandrig Albert Bacuez met een Brengun de weg onder schot houden. De groep van luitenant Jean Appriou zal langs de noordelijke kant optrekken naar de pastorie om de vijand uit te schakelen en daarna naar het oosten afbuigen. De groep van luitenant Michel Legrand moet langs de zuidelijke kant van de weg optrekken, de vijand aanvallen en eventuele huizen zuiveren. De groep van kapitein Paul de Gramond dient een omtrekkende beweging naar het noorden te maken om zodoende de terugweg van de vijand af te snijden en de aanvoer van versterkingen te verhinderen. Sergeant Louis Le Goff moet met enkele mannen een omtrekkende beweging door het zuiden maken en zo de Dorpsstraat afsluiten.

De aanval staat gepland voor het begin van de middag uitgevoerd worden, omdat de bewaking dan, na het eten, niet zo scherp zal zijn is de verwachting. Als herkenning zullen de parachutisten na het beëindigen van de actie gele halsdoeken dragen.

De mannen die de aanval uitvoeren gaan eerst naar de woning van Pronk en vandaar naar Gasselte. Zij worden vergezeld door gidsen van het verzet uit Gasselte en Kostvliet. Gasselte wordt zonder moeilijkheden bereikt en in loopas voeren de mannen het omsingelingsplan uit. Appriou trekt met zijn mannen naar de pastorie en opent het vuur. Hoewel de NSKK'ers totaal verrast zijn, herstellen ze zich snel. Vanuit de ramen worden de para's heftig beschoten. Vooral vanuit het achterhuis komt hevig vuur van een mitrailleur, bediend door de NSKK'er Arie van der Hoek. De Fransen bevinden zich in een nadelige positie omdat ze te dicht bij de ramen liggen waardoor verplaatsen bijna niet mogelijk is. Daarbij komt nog dat men achter de bomen van de hof in dekking ligt waardoor doeltreffend vuur uitbrengen moeilijk is.

Intussen is ook Legrand aan de voorzijde van het gebouw tot de aanval overgegaan, zodat de vijand nu van twee kanten aangevallen wordt. Om een einde aan het gevecht te maken willen de Fransen een stormaanval op het gebouw ondernemen en daarbij handgranaten door de ramen naar binnen gooien. Zover komt het echter niet. De mitrailleursschutter van der Hoek wordt geraakt²², waarna de andere NSKK'ers voor de fel vechtende parachutisten op de vlucht slaan. De meesten worden echter door de mannen van Legrand gevangen genomen. Voor het pand staat een Duitse auto waarin documenten uit het bureau van de commandant worden gelegd. Een vrachtwagen met levensmiddelen laten ze achter voor de burgerij. In heel snel tempo worden de gevangenen afgevoerd naar het bos. Van de gevechtspauze die nu ontstaan is, maken verschillende NSKK'ers die niet in de pastorie waren gebruik om te vluchten. De meesten worden door de Fransen opgespoord waarbij er twee doodgeschoten worden. De overval, die tegen de middag was begonnen, bij zonning

---

²² Van der Hoek werd zwaargewond overgebracht naar het Kriegslazarett 3/541 in Zuidlaren, waar hij op 20 april 1945 is overleden. Hij werd begraven op de Duitse oorlogsbegraafplaats in IJsselsteyn.

weer, had niet langer dan dertig minuten geduurd.

Franse parachutisten aan de rand van de weg, voor de pastorie (te zien tussen de bomen).

Opgesloten in de kerk

De inwoners van Gasselte wanen zich bevrijd en sommigen gaan bij de pastorie kijken hoe de troepen alles achtergelaten hebben. Een aantal van hen vindt dat ze spullen die er nog lagen, goed zouden kunnen gebruiken en nemen die mee naar huis, schrijfmachines, radio's, levensmiddelen, zelfs grote hompen vlees. Een tweetal NSKK'ers hadden zich tijdens het vuurgevecht om de pastorie in de kelder verstopt en gezien dat inwoners er met spullen vandoor waren gegaan. Dit zou grote gevolgen hebben.

Gevangengenomen mannen van de NSKK met links de auto die is buitgemaakt op Sturmführer Van der Bent.

Ingeseind door gevluchte NSKK'ers die de Gasselters beschuldigen van hulp aan de vijand, keren Duitse troepen, onder leiding van Hauptmann Willke, terug naar het dorp. Iedereen die zich op straat bevindt, mannen en vrouwen, wordt gearresteerd. De twee NSKK'ers die zich in de pastorie schuil hadden gehouden, doen verslag aan Willke en vertellen hem dat een van de Gasselters de zwaargewonde NSKK'er Van der Hoek zou hebben geschopt. De Duitsers zijn woedend. De mannen die ze hebben gearresteerd worden opgesloten in de kerk, de vrouwen mogen naar huis. Willke is nog niet tevreden. Hij stuurt NSB'ers het dorp in om alle mannen te vertellen dat ze om half zeven naar de kerk moeten komen. Waarom, wordt niet gezegd. Bij de deur van de kerk staan machinegeweren en in de kerk lopen snauwende Duitsers met handgranaten. De Duitsers willen de kerk met alle mannen erin, zo'n 300, met de grond gelijk maken. Veel mannen vouwen de handen en vragen in stilte om Gods hulp in dit bange uur.

N.S.B.-burgemeester Jan Eildert Tuin²³ gaat in gesprek met de Duitsers om te bemiddelen. Tuin is de opvolger van Karel Hendrik Gaarlandt die in maart 1944 werd opgepakt omdat hij niet meewerkt aan de Arbeitseinsatz en als gevolg daarvan gevangen zit in de concentratiekampen Vught en Amersfoort, waar hij een oog kwijt raakt. De burgemeester weet de Duitse commandant uiteindelijk over te halen om van zijn plannen af te zien. In plaats daarvan wil Willke nu elke tiende man die de kerk verlaat laten fusillieren, maar ook dit weet Tuin te voorkomen.²⁴ De Duitsers hebben ondertussen in de kerk de man opgespoord die Van der Hoek zou hebben geschopt. Hij wordt letterlijk de kerk uitgetrapt en daar afgeranseld. Dan wordt bekendgemaakt dat als de schuldigen zich melden, de anderen vrijuit gaan. De eersten melden zich en buiten wijzen de twee NSKK'ers nog anderen aan die aan de plunderingen hebben deelgenomen, onder wie een aantal onschuldigen. In totaal worden zestien mannen tegen de kerkmuur opgesteld, de rest mag naar huis. 's Avonds worden de zestien naar Borger gebracht en zonder eten en drinken opgesloten in de ULO-school. De volgende dag moeten zij naar Gieten lopen, waar ze worden opgesloten in een koelwagen van Udemä, waar ze de rest van de dag en nacht moeten blijven. Een Franse poging hen te bevrijden mislukt. Maar op vrijdag 13 april worden ze alnog door de Canadezen bevrijd.

Op donderdag 12 april naderen de geallieerde troepen Borger. Daar wordt de gehele dag gevochten. 's Avonds trekken de overgebleven NSKK-ers weg uit Gasselte. De volgende ochtend wordt Gasselte bevrijd door het 8th Canadian Reconnaissance Regiment gevolgd door de Polen van het 2e Eskadron van het 10 Pulk Dragonow (10e Regiment Dragonders).²⁵

---

²³ Jan Eildert Tuin werd geboren in het Overijsselse Losser. Via Musselkanaal en Veendam kwam hij in juli 1944 als burgemeester naar Gasselte. Tuin, in 1919 in Odoorn gehuwd met Annechiena Ailkina Germs (zeven kinderen), was in 1936 lid geworden van de NSB. Hij overleed in augustus 1975 in Zutphen.

²⁴ De NSB-burgemeesters werden na de bevrijding gearresteerd en door het tribunaal in Assen vervolgd in het kader van de bijzondere rechtspleging. Het simpele feit dat NSB'ers het burgemeesterschap van de bezetter hadden aanvaard wordt hen als misdrijf ten laste gelegd. De hoogte van de straf is afhankelijk van de manier waarop de NSB'ers het Duitse beleid hebben doorgevoerd en hun verantwoordelijkheid bij eventuele excessen in hun gemeente. Burgemeester Tuin werd volgens een artikel in de Noord-Ooster van 7 november 1946 veroordeeld.

²⁵ <https://www.tracesofwar.nl/sights/7205/Monument-Fernand-Beque.htm>

Op 15 april gaan de Gasselers is grote getale voor een dankdienst naar het Witte Kerkje, onder hen ook burgemeester Gaarlandt en zijn vrouw. Dominee Winterwerp preekt in deze dienst naar aanleiding van een tekst van Paulus aan de Galaten: 'Staat dan in de vrijheid, waarmee Christus ons heeft vrijgemaakt.'

Fernand Begue

Fernand Bègue is een van de parachutisten die bij Gasselte werden gedropt. Hij wordt geboren op Frans Madagaskar, waar hij zich in januari 1943 bij de FFL (Vrije Fransen) voegt. Hij volgt de parachutisten opleiding in Chamberley in Augustus 1943, waarna hij op 8 augustus 1943 bij de rang van Chasseur parachutist 2nd Class krijgt.

Vlak voor vertrek van Rivenhall. V.l.n.r. Marcel Mougne, Fernand Begue, Victore Estève en Jean Reilhac.²⁶

Hij neemt deel aan verschillende operaties, waarvan operatie Amherst in april 1945 de laatste en fatale is. Bij de aanval op de pastorie wordt hij dodelijk getroffen en na de aanval, gewikkeld in een parachute, bij gebrek aan een kist afgevoerd in de Duitse auto die voor de pastorie stond.

---

²⁶ <https://www.saak.nl/battlefield%20tour/2009%20amherst/Gasselte/Gasselte%20nl.html>

Fernand Begue, bij het ontbreken van een kist wordt zijn lichaam in een parachute gewikkeld.

Fré van Gogh zorgt er voor dat er alsnog een lijkist komt, gemaakt door een timmerman uit Eext. Enkele gevangenen moeten een graf graven, waarna de Fransen hun strijdmakker ter aarde bestellen. Er wordt een eenvoudig kruis van takken geplaatst en Fré van Gogh legt witte tulpen op het graf. Zijn stoffelijk overschot wordt op 12 augustus 1949 overgebracht naar zijn geboorteplaats Antananarivo op Madagascar, waar hij wordt bijgezet in het familiegraf.

Op particulier initiatief van de heer Schut wordt voor Begue een monument opgericht bij de ingang naar de pastorie.²⁷

Tekst op het monument:

*Tijdens operatie "Amherst" voor onze vrijheid gevallen
korp. Fernand Beque*

Franse parachutist

Madagaskar *30 november 1924

Gasselte +9 april 1945

Du Ciel la Liberté

---

²⁷ Meer informatie in het boek van Jan Kroezenga 'De boot is omgeslagen'. Zie over de dropping van de Franse parachutisten: 'Operatie Amherst' door R. Flamand/ J.H. Jansen.

Het monument bij de ingang naar pastorie De Weem.

In 2018 werd bij het monument een speciale luisterplek onthuld. Deze is onderdeel van de zogenaamde Liberation Route Europe. Dit is een internationale herdenkingsroute, die belangrijke mijlpalen uit de moderne Europese geschiedenis met elkaar verbindt. Op de luisterplek is een drietalig 'hoorspel' te beluisteren; ooggetuigen, onder wie burgers, geallieerden en Duitse soldaten, vertellen over de indrukwekkende belevenissen uit de jaren 44 en 45 van de vorige eeuw. De verhalen van deze plek kunnen gratis worden gedownload via www.liberationroute.nl.²⁸

---

²⁸ <https://www.dvhn.nl/drenthe/Nieuwe-luisterplek-in-Gasselte-vertelt-over-Franse-aanval-op-pastorie-23298141.html>

5. Symbolen

De haan op de kerktoren van het Witte Kerkje

Bovenop het kruis op de dakruiter van de kerk staat een haan. Het plaatsen van een dergelijke haan op een toren dateert al uit de tijd van voor de kerstening en diende als afweermiddel. Toen Nederland werd gekerstend bleef men vasthouden aan dit symbool, maar ging men een verband zoeken met de Bijbel.

De haan verwijst bijvoorbeeld naar Petrus, leerling van Jezus. In de nacht dat Jezus gevangengenomen werd, verloochende Petrus hem driemaal voor de haan kraaide. De haan waarschuwt ons er voor Jezus niet te verloochenen. Toen Petrus zich realiseerde wat hij gedaan had, kreeg hij berouw. Daarom is de haan (in de rooms-katholieke kerk) ook het symbool van de biecht, waarbij mensen opbiechten waar ze fout geweest zijn (Markus

14:72). Na dit voorval verkondigde Petrus volgens de overlevering het christelijke geloof tot aan zijn dood. Het kleinste beeld in de pastorietaan stelt de Romeinse god Mercurius voor, maar werd lang gelden in de volksmond Petrus genoemd. Het beeld dankt deze naam aan de hond die aan de voet van het beeld staat.

Maar er zijn meer verwijzingen naar passages in de Bijbel. Vroeg in de morgen wekt de haan mens en dier met zijn gekraai ten teken dat de nacht voorbij is en de nieuwe dag is aangebroken. Een haan maakt je wakker en is daarom symbool van de waakzaamheid. Iedere mens moet waakzaam zijn met het oog op de wederkomst van Christus (Mattheus 25, 13: Wees dus waakzaam, want jullie weten niet op welke dag en op welk tijdstip hij komt.) De nacht staat voor het rijk van de duisternis en de demonen. De nieuwe morgen, die door de haan aangekondigd wordt, is de overwinning van het licht op de duisternis. Daarom doet de haan ons ook denken aan Jezus die de duisternis en de duistere machten van de dood overwonnen heeft.

Ten slotte: de haan op de toren is ook een weerhaan. Wanneer het gaat waaien draait hij zijn kop in de richting waar de wind vandaan komt. De (tegen)wind staat voor de vijandelijke machten die het christendom aanvallen. De haan wijst die gevaren aan, ziet ze onder ogen en keert zich ertegen. Zo is hij het symbool van allen die de kerk en het christelijk geloof verdedigen.

In het Liedboek voor de Kerken is een heel oud lied opgenomen, gewijd aan de haan:

De haan kraait dat de dag begint,
Het licht het duister overwint.
Christus spreekt in het hart ons aan
Om tot het leven op te staan.

Sta op uit slaap en nacht, roept Hij,
Bedwelmend is hun heerschappij.
Treed kuis en zuiver aan het licht,
En waak: Ik nader ten gericht.
(Gez. 371: 1 en 2)²⁹

Andere symbolen

Niet op alle kerktorens staat trouwens een haan. Ook andere symbolen komt men tegen. Op de kerk in Hollandscheveld staat bijvoorbeeld een glimmende koperen veenschop als windwijzer. De schop herinnert aan het veenkoloniale verleden van het Drentse dorp. Ook in het wapen van Hollandscheveld komt de veenschop terug. Op de kerktoren van Rolde staat een engel met bazuin en in 2e Exloërmond wordt de toren versierd met een helm. Hier zou de helm een symbool zijn van de helm des heils, aangeboden aan de gelovigen.

Op het dak van de dorpskerk in Eelde staat een springend paard, evenals op de torens van de kerken in Gieten en Gasselternijveen. Het paard symboliseert de boerengemeenschap waarmee de kerken in die dorpen nauw verbonden waren.

Op Lutherse kerken staat doorgaans een zwaan. Volgens de christenen verwijst deze zwaan naar de theoloog Johannes Hus (Hus betekende in zijn landstaal: gans). In Praag werd hij in 1415 wegens vermeende ketterijen op de brandstapel gebracht. Hij zou toen uitgeroepen hebben: "Jullie verbranden een gans, maar er zal een zwaan uit zijn as herrijzen". Deze uitspraak zou een eeuw later (1517) in verband worden gebracht met Maarten Luther en zo werd de zwaan het herkenningsteken van de Lutherse kerk. De zwaan was echter in de heidense tijd een heilig dier en werd voornamelijk met mythische wezens als elfen en goede-vrouwen in verband gebracht. Zwanen spelen een belangrijke rol in de Germaanse mythologie en volkscultuur, daarom werd ook de zwaan door de christenen overgenomen en op kerktorens geplaatst.

---

²⁹ <https://pauluskerk-baarn.nl/het-haantje-op-de-toren/>

6. Pastorie De Weem

Vlakbij de kerk staat de pastorie, De Weem, een neoclassicistisch landhuis met een voor die stijl kenmerkende brede middengang. De pastorie, een rijksmonument, werd in 1844 gebouwd voor de nieuwbenoemde predikant Barend Sanders die de gemeente bijna 44 jaar, tot aan zijn emeritaat, diende. Van januari 2019 tot 19 augustus 2019 werd de pastorie bewoond door Rosée van der Kaap-Busscher en haar man. Rosée was van 1 juli 2018 tot haar plotselinge dood op 19 augustus 2019, predikant van het Witte Kerkje.

De Weem

6.1 Wat eraan voorafging

Toen een visitatiecommissie in 1633 een bezoek bracht aan Gasselte was de pastorie er niet best aan toe: 'de pastorie is een oud bouwvallig huys met een olde schure.' De pastorie werd op dat moment bewoond door Bernardus Fabritius, zoon van de eerste predikant van de zelfstandige gemeente Gasselte. In 1636 werd de pastorie afgebroken om op dezelfde plek plaats te maken voor een nieuwe. Bij de ingebruikname schenken de staten van Drenthe twee gebrandschilderde ramen met het provinciewapen. Vermoedelijk werd de pastorietuin begrensd door een muurtje, want in 1734 klaagt Warnerus Emmens, de laatste dominee uit de Fabritius 'dynastie', dat zijn buurman Albert Dekens de stenen van de pastoriewal heeft verplaatst. Naar de pastorie toe, daarmee zijn eigen tuin

vergroterend. Emmens eist: *'stenen en wal te herstellen in de staat als derselve te voren is geweest.'*

6.2 De bouw van de Weem

Toen dominee Heerspink in 1844 vertrok naar Gieten lag er al een bouwtekening voor een nieuwe pastorie klaar. Op deze tekening zijn de afmetingen nog aangegeven in ellen, duimen en strepen, hoewel het metrieke stelsel al onder Napoleon was ingevoerd. De nieuwe pastorie komt verder naar achteren, iets verder naar het oosten en hoger te staan. Het bestek is een lijvig document van dertig artikelen. Er staat precies in, welk materiaal van welke kwaliteit waar gebruikt moet worden. Het voorste gedeelte is het woongedeelte, het achterste is een grote schuur, met stallen voor het vee. Volgens de planning moet de nieuwe behuizing in juli 1844 kant en klaar worden opgeleverd. De oude pastorie uit 1636 moet eerst worden afgebroken. De nog bruikbare materialen, stenen, plavuizen en nog bruikbaar hout moeten worden hergebruikt. Dat gebeurt vooral in de fundamenteën, de keuken en het schuurgedeelte. Het huis bestaat uit een middengang, met aan beide zijden twee vertrekken, voorzien van behang op linnen. De keuken komt in het schuurgedeelte. Behalve de keuken kan alleen de oostelijke voorkamer worden verwarmd. De ramen hebben blinden. In de keuken wordt een bedstee gebouwd van oude steen met een kast. Ook het fornuis wordt van steen gemetseld en bekleed met witte tegels. Er bovenop komt een vuurplaat met vijf openingen, voor vijf potten, zoals in het bestek staat. De keuken heeft een deur naar buiten en ramen met een uitzetraam. Links achter de keuken wordt een bijkeuken gebouwd. In het bestek is sprake van de schotelkamer, in het Drents zou je zeggen *de geut of de pompstraat*. In dat vertrek komt de gootsteen uit de oude pastorie, met een afvoer naar buiten en een inpandige regenbak. Achter de keuken komt de wc, op de vloer komen oude tegels en in de keuken nieuwe blauwe plavuizen. Om het hoogteverschil te overbruggen, komt onder het voorste gedeelte een souterrain, met wijnkelder. Waarschijnlijk werd een gedeelte gewoon als kelder gebruikt. Het verhaal³⁰ gaat dat op zeker ogenblik een Gasselter predikant een prachtig spoorweg emplacement in de kelder had aangelegd, waar hij samen met zijn broer treintje speelde. Een andere dominee hield er soms feestjes, zeker als het warm was in de zomer.

Plattegrond:

- Kamers rechts, Voorkamer met haard, 2 bedsteden en een kast. Studeerkamer met kasten.
- Kamers links: Kamer met kasten, slaapkamer met 2 bedsteden en een kast.
- Trap naar boven, trap naar souterrain.
- Keuken: fornuis, bedstede en kast, deur naar buiten.
- Schuur rechts: koestal, kalverhok en varkenshok. Deel.
- Schuur midden: turfopslag, hooivak en paardenstal.
- Schuur links achter de keuken: schotelkamer met regenbak en gootsteen; wc en bergplaats voor wagens.

Rechts van de voordeur zijn, bij wijze van eerste steenlegging, de initialen van de kerkvoogden A.P. en H.H. met het jaartal 1844 in de stenen gekrast. A.P. waren de initialen van Albertus Prins, geboren in 1793 in Dwingelo en overleden in 1863 in Gasselte. Hij was naast landbouwer ook lid van provinciale staten van Drenthe. Hij was getrouwd met Arendina Rolina Coops. H.H. staat voor

---

³⁰ Volgens Aafke Huizing had zij deze informatie uit betrouwbare bron.

Herman Hiddingh, geboren in 1795 in Gasselte, overleden in 1868 in Gasselte. Hij was getrouwd met Aaltien Alingh uit Ees.

Links van de voordeur staan de initialen J.A.M., F.H.P en nogmaals H.H.. F.H.P. staat voor Frederik, Hendrik Prins, geboren in 1798 in Dwingelo en overleden in 1867 in Gasselte. J.A.M. zijn de initialen van Jan Alberts Meijeringh, geboren in 1809 in Gasselte, overleden in 1861 in Gasselte. Hij was getrouwd met Geessien Braams. H.H. staat waarschijnlijk voor Hendrik Hilbing.

Tussen de pastorie en de kerk werd een voetpad aangelegd, het domineespad. De tuin werd aangelegd in Engels landschapsstijl (dominees slinger). De nieuwbouw heeft de gemeente veel geld gekost. De huur kan niet worden verhoogd, want de dominee heeft vrij wonen. Daarom wordt het tractement van de dominee verlaagd.

Al in 1859 klaagde dominee Sanders dat er onvoldoende slaapgelegenheid was voor zijn kinderen. In 1861 wordt er een arkeneel (zolderkamer met uitbouw) aan de pastorie toegevoegd. Om deze verbouwing te bekostigen stelt de kerkenraad voor om acht stukken heidegrond en twee stukken weiland te verkopen. Het College van Toezicht gaat blijkbaar akkoord want in 1861 wordt met de verbouwing begonnen.

Vlak voor Sanders op 29 april 1888 met emeritaat gaat en de pastorie dus moet verlaten, laat hij op 24 april publiekelijk een 'best bruin ruimpaard, drie koeien en een gemeste os' verkopen. Maar ook diverse landbouwwerktuigen en huisraad gaan onder de hamer.³¹

---

³¹ 16 april 1888 Provinciale Drentsche en Asser Courant

Gasselte.

Aan de **Pastorie te Gasselte** zullen, op
Dinsdag 24 April 1888,
 des morgens te 10 uren, publiek worden ver-
 kocht :

EEN BEST BRUIN

Ruinpaard,

3 Koeien, w.o. 1
 drachtige, 1 gemeste
Os, PORTIER-
 RIJ TUIG op Rie-
 men met Collingassen, BOEREN-
 WAGEN, PLOEG, EEGDE, KRUIWAGEN,
Boeren- en Tuingereedschappen, PAAE-
 DETUIG,

mahoniehouten Canapé,

LATAFEL, SPIEGEL, UITTREKTAFEL en andere,
 SCHRIJFLESSENAAR, 7 STOELN met Rieten
 Zittingen en andere STOELN, KOOKPOT, 2
 KACHELS, eenige Godsdienstige BOEKEN,
Karn- en Melkgereedschappen en 't geen
 meer zal worden aangeboden.

Bij de komst van de opvolger van Barend Sanders, Roelof Klein, moeten er opnieuw aanpassingen aan de pastorie plaats vinden. Om hiervoor geld te krijgen worden op 24 april 1888 bomen uit de pastorietaan verkocht. Men verzoekt vervolgens aan het College van Toezicht om geld te mogen lenen voor vertimmering van de pastorie. Die instantie vindt dat de kerkvoogdij eerst maar eens beter moet zorgen dat de inkomsten van de hoofdelijke omslag binnen komen.

Kort nadat Klein naar Hardegarijp is vertrokken laat hij, op 28 februari 1891, in de pastorie in Gasselte nog 15.000 kilo goed gewonnen gemestlandshooi en een partijtje rogge publiekelijk verkopen.³²

³² 21 februari 1891 Nieuwe Veendammer Courant.

Als men er in de periode 1895-1900 niet in slaagt een predikant te vinden, staat de pastorie geruime tijd leeg. In 1897 richt het college van kerkvoogden en notabelen een verzoek om subsidie voor onderhoudswerkzaamheden aan de pastorie aan het College van Toezicht. De begroting voor deze grote opknappbeurt bedraagt 547 gulden. De onbewoonde pastorie moet in een zeer verwaarloosde toestand zijn. Er is bovendien sprake van een schuld van 2000 gulden, blijkbaar is de kerkvoogdij zelf ook danig te kort geschoten, want ze zeggen dat ze nauwelijks geld van de verpachte landerijen binnen krijgen. Het College van Toezicht wijst de kerkvoogdij erop dat ze zelf meer moeten doen om de pachtsommen binnen te krijgen. Het College is niet bereid zonder meer in de buidel te tasten.

De Weem

Gedurende lange tijd waren predikanten in het noorden en oosten van ons land vaak ook boeren. Waar dat het geval was heet de pastorie de Weem. Vooral in het oosten van Nederland werd met de Weem vaak ook een aan de kerk behorend stuk boerenland aangeduid. Zo heet het (voormalige) kerkhof van Vliedorp ook nu nog Ol Weem, een plein in Meppel 'De Wheem', en een plein nabij de oude kerk in Winterswijk 'Wheme'. Ook zijn er verschillende achternamen ontleend aan de pastorieboerderij: De Weem, Weemstra, Van Weemen en Weening. In 1611 was een Gerardus Weemhoff predikant in Winschoten.

De ijzeren koe

Volgens een oud gebruik hoorde bij een pastorie de 'ijzeren koe'. Als een predikant zijn intrede deed in een gemeente kreeg hij van de kerkvoogden een bepaald bedrag om daarvoor een of meer koeien te kopen. Dit bedrag moest hij, of zijn erfgenamen, bij vertrek, emeritaat of overlijden teruggeven. De merkwaardige naam 'ijzeren koe' heeft vermoedelijk met dit laatste te maken. Het bedrag ging over van predikant op predikant en het bijbehorende spreekwoord luidt dan ook 'Eisernes Vieh stirbt nicht'. Hoeveel geld de predikant ontving verschilde van gemeente tot gemeente, voor Gasselte

wordt een bedrag van 400 gulden genoemd. Dit is veel als we het vergelijken met bijvoorbeeld Borger, waar slechts 100 gulden werd betaald. Elders varieert het bedrag tussen 80 en 120 gulden.³³

Mercurius, Venus en Apollo

In de tuin van De Weem staan sinds de jaren dertig van de vorige eeuw drie classicistische beelden, Apollo, Venus en Mercurius voorstellend, die tot in de twintigste eeuw in de tuin van het Schultehuis, de boerderij van de familie Alingh en later Prins op de splitsing van de Dorpsstraat in de Jan Hugeslaan en De Brinken, hadden gestaan.

Op enig moment zijn de beelden terechtgekomen naast café 'd Olde Hof aan de Dorpsstraat in Gasselte. Op 29 september 1933 meldde het Nieuwsblad van het Noorden dat de 'bekende beeldengroep' te Gasselte, eigendom van de familie Hadders, Pruis en Rosing, was vernield. De beelden waren van hun hoofd beroofd terwijl ook een arm gedeeltelijk was verbrijzeld.³⁴ Volgens de Provinciale Drentsche en Asser Courant in 1949 was dit het werk van een paar jongens die wat te diep in het glaasje hadden gekeken.³⁵ De beelden werden vervolgens opgeslagen in de schuur van de plaatselijke aannemer Hadderingh. Ze werden gerestaureerd en kwamen terecht in de tuin van Hadderingh.

---

³³ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 22 februari 1909.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%22bernardus+fabritius%22&coll=ddd&identifier=MMDA03%3A000106208%3Ampg21%3Aa0082&resultsidentifier=MMDA03%3A000106208%3Ampg21%3Aa0082>

³⁴ Nieuwsblad van het Noorden, 29 september 1933.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=eigendom+van+de+familie+Hadders%2C+Pruis+en+Rosing&coll=ddd&identifier=ddd%3A010674117%3Ampg21%3Aa0034&resultsidentifier=ddd%3A010674117%3Ampg21%3Aa0034>

³⁵ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 18 februari 1949.

Rechts aannemer Hendrik Haddingh en zijn vrouw Jentje Duker voor hun huis aan de Dorpsstraat 39 in Gasselte.

Volgens het verhaal kwam Johan van Roijen, burgemeester van Gasselte (1927-1938), op enig moment op het idee om de beelden te plaatsten in een plantsoentje aan de Dorpsstaart. Bij nader inzien zag men er toch maar vanaf omdat men bang was dat het verkeer op de Dorpsstraat er teveel door zou worden afgeleid. Daarop werden de beelden in de tuin van de pastorie geplaatst, waar ze nog steeds bewonderd kunnen worden. Dat ging echter nog niet zonder slag of stoot. Dominee Jelte Oosterhuis (predikant van 1933-1938) zag de beelden voor zijn huis eigenlijk niet zitten. Volgens een verhaal in de Provinciale Drentsche en Asser Courant in 1949 ontstond toen het plan om de beelden in de kerk te plaatsen. Hiertegen kwam, volgens de krant, echter van 'zekere zijde' zoveel verzet dat men er ten langen leste toch maar van afgezien heeft.³⁶ Het lijkt een vreemd idee om dergelijk grote en profane beelden in een kerk te plaatsen en het verhaal is dan ook bezijden de waarheid. Oosterhuis stelde, volgens Aafke Huizing, voor om de beelden op het veld ten noorden van de kerk te plaatsen. Maar ook deze plek vond in de ogen van de kerkenraad geen genade en zo komt het dat de beelden nog steeds voor de pastorie zijn te bewonderen.

In de bijlage 'Ter Verpoozing, Populair Letterkundig Wekelijksch Bijblad' van het Nieuwsblad van het Noorden van 22 februari 1936 staat een uitgebreid artikel over de geschiedenis van Gasselte.³⁷ Hierin lezen we ook iets over de plek van de beelden in 1936 'op een terrein langs den weg'. Deze toch wat vage aanduiding suggereert dat deze toen nog niet in de tuin van de pastorie stonden. De scribent meldt voorts dat de twee grootste beelden in de volksmond Adam en Eva werden genoemd en het

³⁶ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 23 augustus 1949.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=beelden+and+Gasselte&page=7&coll=ddd&identifier=MMDA03%3A000144892%3Ampg21%3Aa0020&resultsidentifier=MMDA03%3A000144892%3Ampg21%3Aa0020>

³⁷ Nieuwsblad van het Noorden, 22 februari 1936.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=een+fraaie+muurschildering+viel+in+puin%2C+tal+van+gebrande+glazen+met+schilderwerk&coll=ddd&identifier=ddd%3A010673119%3Ampg21%3Aa0352&resultsidentifier=ddd%3A010673119%3Ampg21%3Aa0352>

kleinste Petrus. Dit laatste beeld ging, zo gaat hij verder, vroeger vergezeld van een haan, vandaar de naam Petrus. Hij was het immers die volgens het Bijbelverhaal Jezus tot drie keer toe loochende voor de haan gekraaid had. Opvallend is dat hier gezegd wordt dat de haan verdwenen was. Dit komt niet overeen met de huidige staat van het beeld, waar de haan duidelijk zichtbaar is aan de voet van Mercurius (Petrus). Is de haan later weer bijgeplaatst? Volgens het artikel in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 18 februari 1949 meenden de schippers overigens al dat het voorstellingen waren uit de Bijbel, namelijk Adam, Eva en Petrus.³⁸

Toen het Schultehuis in 1899 werd afgebroken zou voor de beelden eerst 300 en later zelfs 1000 euro zijn geboden. Tevergeefs, de familie Prins, op dat moment, eigenaar van het Schultehuis, wilde de beelden niet verkopen.³⁹ Zo'n zestig jaar eerder, op 12 mei 1842, bij de inventaris van de roerende goederen na de dood van Jan Alingh (hij was in 1841 overleden) werden de beelden samen overigens gewaardeerd op tien gulden.

Waar komen de beelden vandaan?

Hoe deze beelden in Gasselternijveen en vervolgens in Gasselte terecht zijn gekomen is volgens een van de chroniqueurs van de Gasselter geschiedenis, Aafke Huizing, een van de goed bewaarde geheimen van Gasselte. Toen de beelden op een nacht vanuit de haven van Gasselternijveen op platte karren en gewikkeld in stro naar Gasselte werden gebracht waren de Gasselters, zo vertelt Aafke, ziende blind en kraaide er geen haan. Geen hond durfde die nacht te blaffen.

In *Het geheim van de Hunzeschipper* vertelt Gerard Nijenhuis hoe turfschipper Gilles, geboren in 1764 in een huisje aan de Hunze, op een van zijn turfvaarten naar het westen van ons land, aan de oevers van de Utrechtse Vecht drie beelden ziet. In het holst van de nacht sleept hij de beelden aan boord. Eenmaal terug in Drenthe plaatst hij de beelden 's nachts ongezien op het erf van een goede vriend, de boer en schulte van Gasselte, Alingh. Waar Alingh de beelden aan verdiend heeft is onbekend.

De vraag waar de beelden oorspronkelijk vandaan kwamen is inderdaad niet met zekerheid te beantwoorden. De drie podagrissen, Scheer, van der Boom en Lesturgeon, die rond 1845 een voettocht maakten door Drenthe, maakten er een flauwe opmerking over. Zij beschouwden de beelden (zij zagen er slechts twee) als 'getuigen van Drenthse kunstzin, noemden ze een Venus en een Diana, maar dachten daarbij aan een paar leden van de oude Gasselter families en die, zoo zij al niet de sporen van een scheppend genie vertoonden, dan toch in hun oog geen onaardige vertooning maakten temiddel van zooveel ongelijkslachtige voorwerpen als zij hier zagen.'⁴⁰

---

³⁸ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 18 februari 1949.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=beelden+Gasselte&coll=ddd&identificer=MMDA03%3A000140462%3Ampg21%3Aa0019&resultsidentificer=MMDA03%3A000140462%3Ampg21%3Aa0019>

³⁹ Leeuw, E. de (2018). De familie Prins en het Schultehuis van Gasselte. In *Op 't Spoor, 28^e jaargang, nr. 4, december 2018* en De Provinciale Drentsche en Asser Courant van 3 maart 1900.

⁴⁰ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 22 februari 1909.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%22bernardus+fabritius%22&coll=ddd&identificer=MMDA03%3A000106208%3Ampg21%3Aa0082&resultsidentificer=MMDA03%3A000106208%3Ampg21%3Aa0082>

De Provinciale Drentsche en Asser Courant besteedde in de twintigste eeuw om de zoveel jaar aandacht aan de beelden. Op 9 februari 1900⁴¹ wordt gewag gemaakt van een 'drietal merkwaardige producten van beeldhouwkunst'. Volgens de krant waren deze rond 1800 door te Gasselternijveen wonende schippers uit Egypte aangevoerd. Dat laatste is nogal curieus omdat het hier om beelden gaat die niet uit de oudheid afkomstig zijn. Bovendien voeren schippers uit Gasselternijveen niet op Egypte. Hoewel? Dezelfde krant meldt op 18 februari 1949 dat er wordt beweerd dat de Gasselternijveense schippers de wereldzeeën hebben bevaren en tot in het land van de Nijl kwamen. Daar zagen ze prachtige dingen die de 'koene, maar eenvoudige Drentse schippers overweldigden'. 'Toen ze al die exotische tempels, die vreemde bouwwerken en Oosterse kunst zagen, kwam bij hen de behoefte op om de mensen thuis in Drenthe, in dat schoons te laten delen en er rijpte bij hen een plan om er iets van mee te nemen. Ze stalen een drietal fraaie beelden en namen die mee naar Gasselternijveen.'⁴²

Mercurius.

In 1909 een artikel in dezelfde krant waarin de heer Houwink⁴³ uit Meppel meldde dat de beelden mogelijk afkomstig waren van het buitengoed Eyckenstein. '(Het is) niet onmogelijk dat deze beelden

---

⁴¹ Provinciale Drentsche en Asser Courant , 9 februari 1900.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%22drietal+merkwaardige+producten+van+beeldhouwkunst%22&coll=ddd&identifier=MMDA03%3A000104423%3Ampg21%3Aa0006&resultsidentifier=MMDA03%3A000104423%3Ampg21%3Aa0006>

⁴² Provinciale Drentsche en Asser Courant, 18 februari 1949.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=beelden+Gasselte&coll=ddd&identifier=MMDA03%3A000140462%3Ampg21%3Aa0019&resultsidentifier=MMDA03%3A000140462%3Ampg21%3Aa0019>

⁴³ Houwink, R. (1908). 'De beelden te Gasselte' in: Nieuwe Drentse Volksalmanak (NDVA) (1908), 26, 140-150;

landgoed bleef wonen. Zij kon echter niet voorkomen dat het landgoed in 1791 werd geplunderd, waarna het landgoed nog in hetzelfde jaar werd geveild en verkocht. Na het uitbreken van de Franse Revolutie keerde Eyck uiteindelijk terug naar Nederland, vorderde met succes zijn landgoed terug, maar de aangerichte schade kon uiteraard niet meer ongedaan worden gemaakt.

Eyckenstein zoals het er vanaf 1780 zal hebben uitgezien (aquarellen uit 1799).⁴⁹

Met Eik en Zuil moet dan ook Eyck van Zuyluchem zijn bedoeld, wat niet onlogisch lijkt. Het feit dat de familie Eyck zich met beelden als cultuurobjecten bezighield en dat een tekening uit 1786 van M. Burman (familie van Maurits Eyck van Zuylichem) 'naadloos past in het rijtje van de pastoriebeelden (zie afbeelding), is echter niet heel overtuigend als argument. De familie zal zeker niet de enige zijn geweest in die tijd met een voorliefde voor classicistische beelden.

Tekening van M. Burman uit 1786

Een laatste keer dat een artikel aan de beelden werd gewijd was in 1987 waarin over de wijze waarop de schippers aan de beelden zijn gekomen wordt gezegd: 'Het is niet duidelijk of de

⁴⁹ <http://www.eyckenstein.nl/verdieping/gebouwen/landhuis-2/>

Gasselternijveense schippers zelf aan de plunderingen deelgenomen hebben of dat ze de beelden van de plundersaars gekocht hebben'.⁵⁰

Apollo, Venus en Mercurius

Toen de eerder genoemde podagrissen op hun voettocht door Drenthe rond het midden van de negentiende eeuw door Gasselte kwamen zagen zij in de tuin van Alingh slechts twee beelden.⁵¹ Dat hoeft echter niet te verbazen als we lezen dat het derde beeld iets verder weg stond, dicht bij het schuurgedeelte van dit grote boerenhuis.⁵² Lesturgeon, een van de drie podagrissen, hielp de Drenten overigens uit de droom wat betreft het Adam en Eva verhaal, door te zeggen dat het om Venus en Diana ging, wat zoals gezegd ook maar ten dele klopt.⁵³

Volgens een artikel in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 1 maart 1909 stonden de beelden in de tuin van Alingh verkeerd opgesteld. 'In plaats van elkander aan te zien, wenden de beide grote beelden de hoofden af en zien zij ieder in een andere richting.'⁵⁴

*'Toen ik een der dragers op dit feit indachtig maakte', schrijft Houwink in zijn artikel in 1907, 'merkte hij leukweg op, dat zulks zoo erg niet was en dat het meermalen gebeurede dat man en vrouw elkander niet begeerden aan te zien; doch op mijn bemerking, dat de huiselijke toneelen, die hij op het oog scheen te hebben, in geen geval konden voorkomen bij Venus en Apollo, de vertegenwoordigers van de godenwereld, gaf hij mij gelijk in mijne bewering, dat de plaas tsing allerminst kundig geschied was.'*⁵⁵ Houwink vergist zich overigens, niets menselijks was de Griekse goden vreemd. Ook in de tuin van de pastorie kijken Apollo en Venus elkaar overigens nog steeds niet aan.

---

⁵⁰ Nieuwsblad van het Noorden, 21 januari 1987.

⁵¹ Drie podagrissen: Scheer, Dubbeld Hemsing van der, Boom, H., Lesturgeon, A.L. (1844-1845). Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst, Volume 2.

⁵² Provinciale Drentsche en Asser Courant, 8 oktober 1919.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=beelden+and+Gasselte&page=5&coll=ddd&identifier=MMDA03%3A000106925%3Ampg21%3Aa0014&resultsidentifier=MMDA03%3A000106925%3Ampg21%3Aa0014>

⁵³ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 8 oktober 1919.

⁵⁴ Provinciale Drentsche en Asser Courant, 1 maart 1909.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=beelden+Gasselte&coll=ddd&identifier=MMDA03%3A000106217%3Ampg21%3Aa0089&resultsidentifier=MMDA03%3A000106217%3Ampg21%3Aa0089>

⁵⁵ Houwink, R. (1908). 'De beelden te Gasselte' in: Nieuwe Drentse Volksalmanak (NDVA) (1908), 26, 140-150;

Apollo en Venus.

Apollo, geboren uit oppergod Zeus en Leto (godin van de duistere nachten), was een veelzijdige god. Hij was niet alleen de god van de zon en de muziek, maar ook van de geneeskunde, poëzie en schone kunsten. Hij wordt afgebeeld als een knappe jongeman en met wisselende attributen. Bij dit beeld is gekozen voor de zwaan. Zwanen omsingelden het eiland Delos tijdens de geboorte van Apollo. Venus (Aphrodite in het Grieks) was de godin van onder andere de liefde, de schoonheid, de seksualiteit en de vruchtbaarheid. Zij wordt op twee verschillende manieren afgebeeld, als de godin van de korte, vergankelijke aardse schoonheid en als de godin van de zinnelijke liefde, de schoonheid, de bekoorlijkheid en het genot. De eerste heeft als attributen bij zich een duif, een appel, een bloem of een ei en is meestal met kleding bedekt. De tweede daarentegen is meestal geheel of gedeeltelijk naakt, heeft een bok of een haas bij zich en draagt dikwijls een spiegel in de hand. Het is duidelijk dat het hier gaat om een beeld van de godin van de aardse schoonheid met een duif als attribuut. Mercurius was de god van de handel. Hij wordt afgebeeld met symbolen die snelheid aangeven: gevleugelde sandalen (talaria), een gevleugelde helm (petasus) - die beide zichtbaar zijn op dit beeld - en een met slangen omkronkelde gevleugelde staf (caduceus), die hier ontbreekt. Een ander attribuut van Mercurius, de geldbuidel, is wel zichtbaar net als de haas als symbool van de nieuwe dag.